

Ruben Willaert
restauratie & archeologie

Archeologische opgraving Sint-Annazaal Begijnhof Kortrijk

Rapport 21

Ruben Willaert bvba

Bloemisterijstraat 6

B-8340 Sijsele

T 0032 50 36 28 20

F 0032 50 50 00 19

info@rubenwillaert.be

www.rubenwillaert.be

Colofon

Ruben Willaert bvba

Auteur: Tom Boncquet

Foto's en tekeningen: Ruben Willaert bvba

In opdracht van: O.C.M.W. Kortrijk

D/2012/12.814/14

© Ruben Willaert bvba, Sijsele, 2012

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Ruben Willaert bvba.

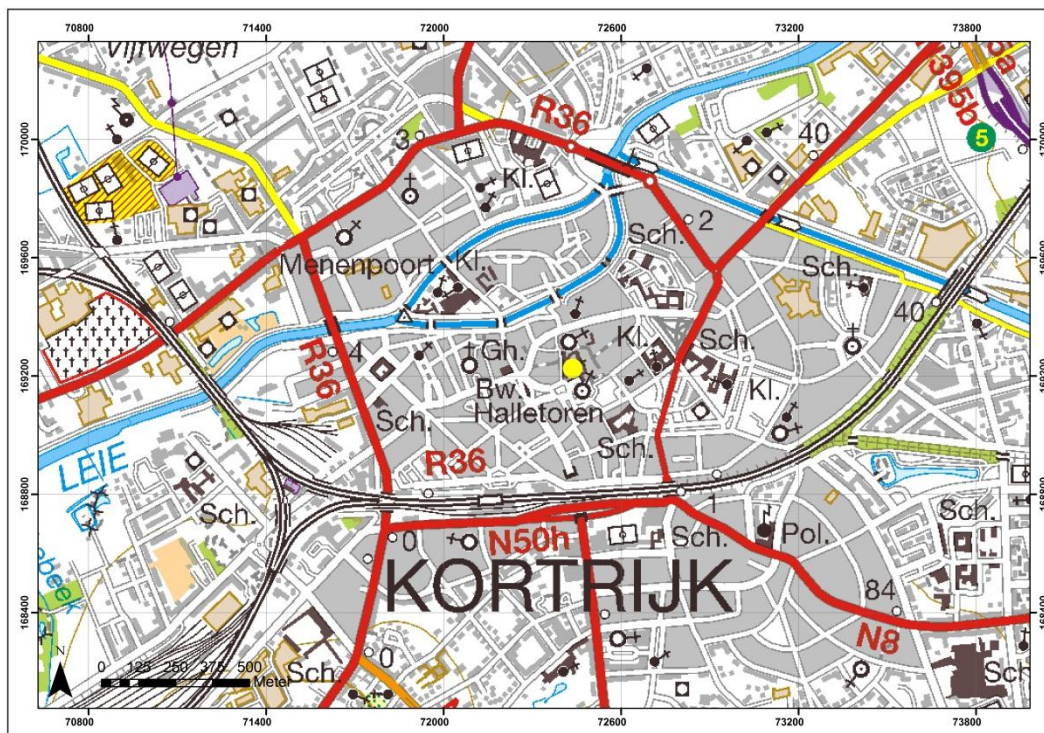
Ruben Willaert bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

INHOUD

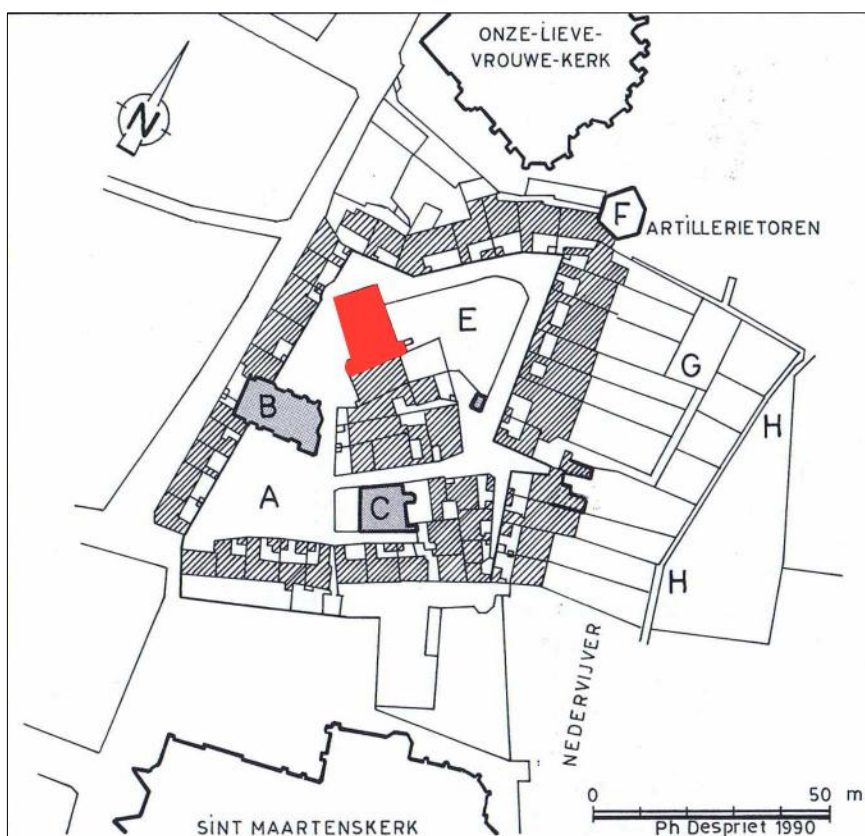
Inhoud.....	3
1. Inleiding	6
1.1. Kader	6
1.2. Onderzoeksopzet en uitgangspunten	6
1.3. Ruimtelijke situering	7
1.4. Historische situering.....	7
1.5. Archeologische verwachting	12
2. Methode	13
3. Resultaten	15
3.1. Beschrijving van de structuren	15
3.1.1. Kelderstructuren ten zuidoosten van de onderzoekszone	16
3.1.2. Opgravingsvlak 1	17
3.1.3. Opgravingsvlak 2	30
3.1.4. Opgravingsvlak 3	32
3.1.5. Opgravingsvlak 4	37
3.2. Stratigrafische opbouw	39
3.3. Aardewerk.....	43
3.4. Natuurwetenschappelijk onderzoek	47
3.5. Interpretatie en fasering	48
3.5.1. Fase 1	48
3.5.2. Fase 2	49
3.5.3. Fase 3	50
3.5.4. Fase 4	51
3.5.5. Fase 5	52
3.5.6. Fase 6	53
4. Synthese.....	55
5. Bibliografie	57

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Provincie:	West-Vlaanderen
Gemeente:	Kortrijk
Kadastrale gegevens:	Perceel 194A, Afdeling 3, Sectie H
Opdrachtgever:	O.C.M.W. Kortrijk
Projectverantwoordelijke:	Janiek De Gryse
(vergunninghouder):	Tom Boncquet Ruben Willaert bvba T: 050/36 28 20 E: info@rubenwillaert.be
Bevoegde overheid:	Onroerend Erfgoed Jacob van Maerlantgebouw Koning Albert I-laan ½ bus 92 8200 Brugge T: 050/24 81 81 E: jessica.vandevelde@rwo.vlaanderen.be
Metaaldetectie:	Janiek De Gryse, Tom Boncquet
Nr. opgravingsvergunning:	2012/297
Nr. vergunning metaaldetectie	2012/297(2)
Projectcode:	KOR-BH-12
Uitvoering van het veldwerk:	21/08/2012 – 12/09/2012
Beheer en plaats documentatie:	O.C.M.W. Kortrijk, E. Sabbelaan 2, 8500 Kortrijk
Beheer en plaats van stalen en vondsten:	O.C.M.W. Kortrijk, E. Sabbelaan 2, 8500 Kortrijk
Opp. Projectgebied:	40m ²
Opp. Onderzocht gebied:	40m ²
Coördinaten projectgebied:	72416,1965 – 169250,4339 (N) 72420,1278 – 169247,5579 (O) 72414,6238 – 169240,7113 (Z) 72411,0514 – 169243,4009 (W)

Figuur 1. Topografische kaart, met aanduiding van de projectlocatie (geel)

Figuur 2. Situering van de Sint-Annazaal binnen het Sint-Elisabeth begijnhof

Legende: A. Plantsoen met beeld van de 'stichteres'; B. De kapel; C. Het huis van de grootjuffrouw; D. De Grote Zaal of Sint-Annazaal; E. Tuin en bleekweide; F. De artillerietoren, resp. waterciterne van de Franse dwangburcht (1301-1302) en opslag van wapens en buskruit (1359-1676); G. Groententuin, nu gedeeltelijk parking; H. De Zypte, een afwateringskanaal op de plaats van de verdwenen Nedervijver (DESPRIET 2011, 9)

1. INLEIDING

1.1. KADER

Naar aanleiding van de renovatie van de Sint-Annazaal in het Sint-Elisabethbegijnhof door O.C.M.W. Kortrijk werd archeologisch onderzoek van de ondergrond van de zaal nodig geacht door Onroerend Erfgoed.

Het onderzoek vond plaats in een beschermd monument (KB 19/4/1937 tot bescherming van het Sint-Elisabeth begijnhof te Kortrijk; decreet van 3/3/1976 tot bescherming van Monumenten en Stads- en Dorpsgezichten).

Het archeologisch onderzoek werd uitgevoerd tussen 21 augustus en 12 september 2012 door Ruben Willaert bvba, in opdracht van O.C.M.W. Kortrijk.

De opgraving en uitwerking van de onderzoeksresultaten werden uitgevoerd door Tom Boncquet (projectverantwoordelijke), Janiek De Gryse en Annelies De Roek. Het team werd op terrein tijdelijk versterkt door Thomas Pieters, Dries Herremans en Bert Debruyne.

De opgravingen zijn uitgevoerd in samenwerking met landmeter-expert Geert Barbier. De metaaldetectie werd uitgevoerd door Janiek De Gryse en Tom Boncquet (Ruben Willaert bvba, Sijsele). Het grondverzet werd uitgevoerd door de firma Verstraete en Vanhecke.

Het archeologisch onderzoek werd begeleid door J. Vandeveld (Vlaamse Overheid, Agentschap Onroerend Erfgoed).¹

1.2. ONDERZOEKSOPZET EN UITGANGSPUNTEN

In de bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Kortrijk, Begijnhof, Restauratie Sint-Annazaal, opgemaakt door Onroerend Erfgoed, werd de volgende onderzoeksstrategie bepaald:

Bij aanvang van de graafwerken diende een testput gegraven te worden onder begeleiding van de archeologen tot op de onderkant van het aanwezige puinpakket. Hierbij kon bepaald worden tot op welke diepte het puin zonder archeologische begeleiding kon worden verwijderd, tot op ca. 30cm boven de onderkant van het puinpakket. De laatste 30cm diende opnieuw onder begeleiding verwijderd te worden. Indien een vloerniveau aan het licht kwam, diende deze volledig geregistreerd en onderzocht te worden vooraleer deze uitgebroken werd. Hieronder werd een archeologisch leesbaar vlak aangelegd en eventueel aanwezige sporen geregistreerd. In een laatste fase diende een sleuf uitgegraven te worden over de breedte van de ruimte en tot op de diepte van de voorziene uitgraving, om in profiel de vullingspakketten van de gedempte stadsgracht te documenteren.

¹ Het onderzoek gebeurde in samenwerking met Marc Dewilde (OE), Philippe Despriet en Frederik Mahieu (OE). Wij willen eveneens de bouwheer bedanken voor een vlotte en aangename samenwerking op het terrein.

Tevens werden de onderzoeksvragen in de bijzondere voorwaarden geformuleerd:

- Tot op welke diepte bevindt zich het vastgestelde puinpakket?
- Is de ruimte ooit een kelderruimte geweest? Zo ja, op welk moment is de ruimte opgegeven en opgevuld? Is hiervoor een aanwijsbare reden?
- Is er een vloerniveau of aanwijzing voor een vloerniveau bewaard? Zo ja, hoe is deze opgebouwd en gefundeerd? Dateert de vloer uit de originele bouwphase van het gebouw?
- Waaruit bestaat de ondergrond onder het niveau van de aanpalende kelders of van een eventueel aanwezige vloer? Zijn de aanwezige lagen identificeerbaar met de gedempte stadsgracht? Zo ja, is er een stratigrafie aanwezig en wat is de datering van de verschillende lagen?
- Kan de verkregen informatie gekoppeld worden aan de gekende historische en/of cartografische gegevens over enerzijds de specifieke bouwgeschiedenis van het monument zelf en anderzijds de stadsontwikkeling op deze locatie in zijn geheel?
- Zijn er aanbevelingen te doen naar de verdere restauratie van het pand zelf of naar eventueel toekomstig onderzoek op aanpalende zones?

1.3. RUIMTELIJKE SITUERING

De Sint-Annazaal bevindt zich binnen het Sint-Elisabeth begijnhof te Kortrijk (prov. West-Vlaanderen). Het onderzoeksgebied is kadastraal gekend als Stad Kortrijk, Afdeling 3, Sectie H, perceel 194A. Het gebouw is grotendeels vrijstaand; enkel de zuidoostelijke zijde grenst aan de overige bestaande huizen.

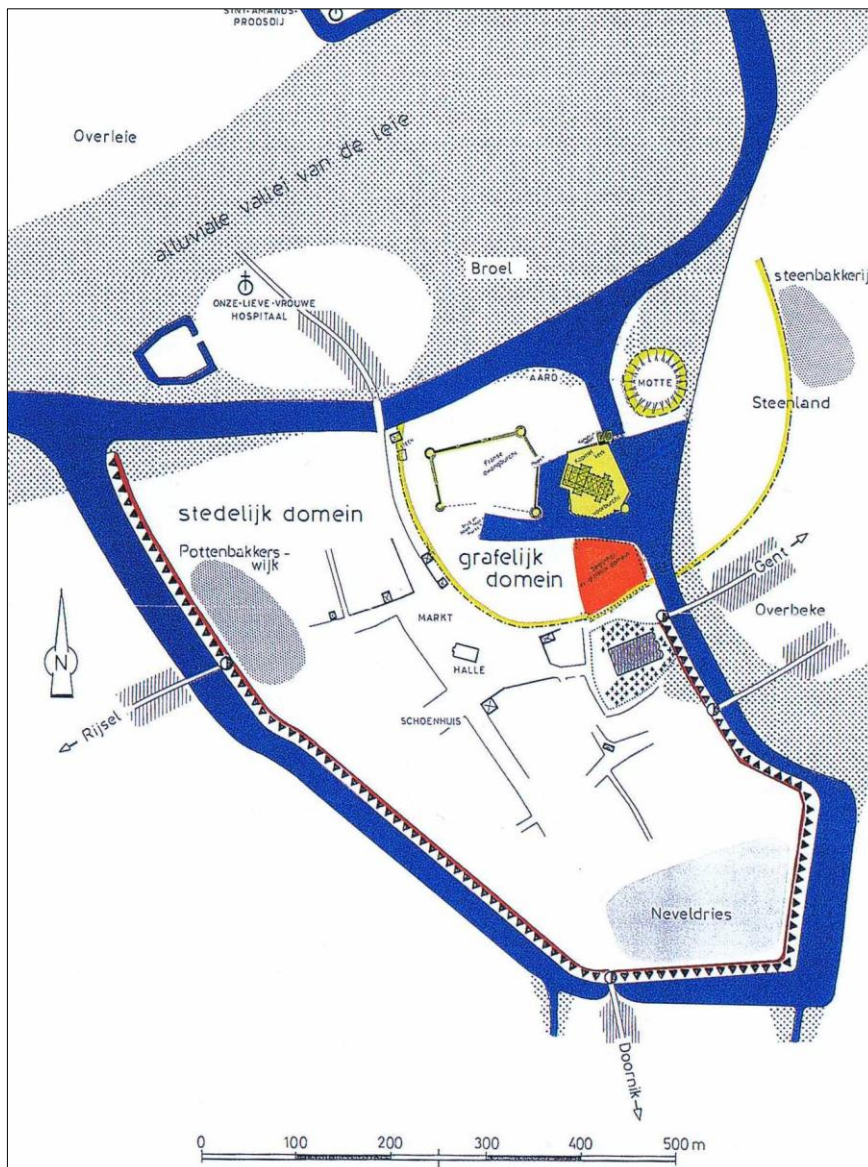
1.4. HISTORISCHE SITUERING

Algemeen wordt aangenomen dat het Kortrijkse begijnhof omstreeks 1280 ontstaan is op de huidige locatie². De begijnen waren echter al voor deze datum in de Kortrijkse stadskern aanwezig³. Een hardnekkige traditie situeert de eerste begijnengemeenschap vanaf 1238 in Kortrijk; zekerheid hierover bestaat er pas vanaf 1242. Wat de stichters betreft, zijn er verschillende aanwijzingen dat het begijnhof gesticht werd door de Graven van Vlaanderen. Behalve enkele historische gegevens, wees ook de ligging van het terrein in deze richting: het begijnhof, dat zich situeerde aan de rand van de middeleeuwse stadskern, heeft waarschijnlijk ooit deel uitgemaakt van het domein van de graven van Vlaanderen⁴. Meer bepaald wordt aangenomen dat het begijnhof ontstond ter hoogte van de zuidelijke rand van het grafelijk domein.

² DESPRIET 2011, 19-23

³ Begijnen zijn weduwen of ongehuwde vrouwen die zich in een christelijke gemeenschap verenigden en zich wijdden aan naastenliefde, onderwijs en inzet t.o.v. christelijke instellingen (DESPRIET 2011, 7)

⁴ DESPRIET 2011, 41, 76

Figuur 3. Situering van het begijnhof (rood) t.o.v. de middeleeuwse stadskern, het grafelijk domein (geel) en de dwangburch (geel). Toestand ca. 1350 (DESPRIET 2011, 20)

Het begijnhof kende in haar lange bestaan grote bloeiperiodes én periodes van sterk verval⁵. Het begijnhof werd tijdens de 14de eeuw twee keer, mogelijk zelfs drie keer, ernstig beschadigd door oorlog of brand. Deze periodes van verval werden steeds gevolgd door een langzaam en vrij moeizaam herstel.

Het 1ste kwart van de 17de eeuw was een hoogtepunt in de geschiedenis van het begijnhof: in deze periode werd het begijnhof immers sterk uitgebreid in noordelijke en oostelijke richting⁶. Deze uitbreiding geschiedde op de bleekweide ten noorden van het begijnhof. Deze bleekweide was tot stand gekomen door de verkoop en verkaveling van het grafelijk domein en burcht (1411-1429), waardoor de burchtgrachten met puin werden opgevuld⁷.

⁵ DESPRIET 2011, 41

⁶ DESPRIET 2011, 41

⁷ DESPRIET 2011, 59-66

Vanaf het midden van de 18de eeuw zette het verval van het Kortrijkse begijnhof zich in; tijdens het 2de kwart van de 19de eeuw heeft het te kampen met leegstand van een deel van de gebouwen. Het begijnhof kende nog een laatste periode van heropleving in de 2de helft van de 19de eeuw, waarbij een deel van het gebouwenbestand gerestaureerd werd⁸.

De 'Grote Zaal' -de projectlocatie- is een monumentaal gebouw, dat werd voltooid in 1682. De archiefteksten maken melding van het feit dat men grote moeilijkheden ondervond bij de bouw omwille van de instabiele bodem⁹. Op basis van historische bronnen werd oorspronkelijk gesteld dat het 17de-eeuwse gebouw werd opgericht op de gedempte burchtgracht. De aanwezigheid van instabiele grachtpakketten zou verklaren waarom de bouw van de Grote Zaal niet probleemloos verliep. Volgens hetzelfde onderzoek zou het gebied, waarop het gebouw staat, tussen de demping van de gracht en de oprichting van de Zaal, steeds onbebouwd gebleven zijn. Deze gegevens komen echter niet overeen met de hypothetische reconstructie van de ligging van de stadsgracht (fig. 8)¹⁰.

Het gebouw heeft sinds haar ontstaan verschillende functies gekend¹¹. Oorspronkelijk werd het vooral gebruikt voor professiefeesten. Van het laatste kwart van de 18de eeuw tot het eerste kwart van de 19de eeuw heeft het gebouw dikwijls een militaire functie gehad, als depot of als militair hospitaal. Vanaf het midden van de 19de eeuw functioneerde De Grote Zaal als schoolgebouw. In 1874 verkeerde de Grote Zaal in een dusdanige bouwvallige toestand, dat een dringende restauratie zich opdrong. Deze werd uiteindelijk uitgevoerd in 1897. Vanaf 1966 werd de locatie gebruikt voor verschillende musea¹².

De 'Kleine Zaal' bevond zich net ten zuiden van de huidige 'Grote Zaal' en zou zich onder het huidige nr. 27 bevonden hebben. Zoals de naam aangeeft, zou het de voorloper van de 'Grote Zaal' betreffen. Dit gebouw werd in 1682 -het jaar waarin de Grote Zaal vervolledigd werd- volledig hersteld, maar was rond het midden van de 19de eeuw volkomen vervallen. Dit leidde in 1855 tot de volledige sloping en heropbouw van het gebouw¹³.

Bij de raadpleging van de cartografische bronnen kan het gebouw meestal gesitueerd worden. Op de 18de-eeuwse kaarten wordt de Grote Zaal afgebeeld. Zo kan het dak van de Zaal -achter de kapel- waargenomen worden op een 18de-eeuwse kaart, die de toestand van de stad weergeeft, voorafgaand aan de afbraak van de laatmiddeleeuwse stadsmuur (fig. 4). Op de kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), beter gekend als de Ferrariskaart, wordt het gebouw schematisch weergegeven binnen het grondplan van het begijnhof (fig. 5).

⁸ DESPRIET 2011, 41-43

⁹ DESPRIET 2011, 95

¹⁰ DESPRIET 2011, 37

¹¹ DESPRIET 2011, 97

¹² DESPRIET 2011, 95-97

¹³ DESPRIET 2011, 99

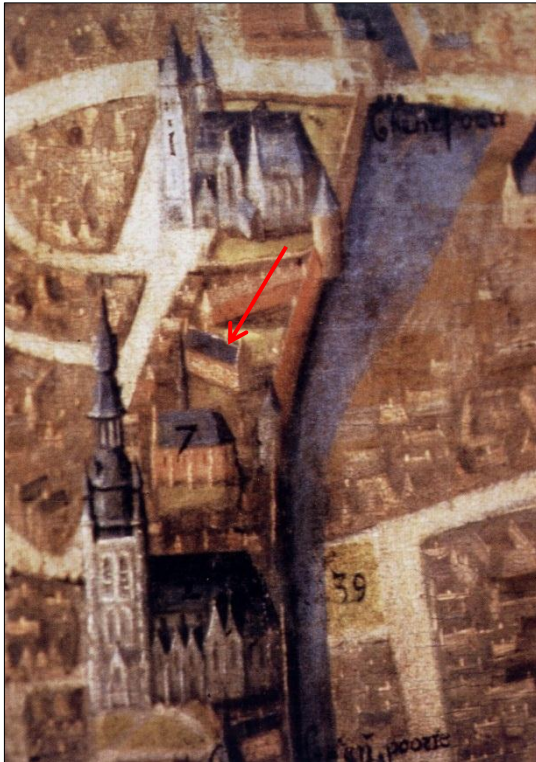
Figuur 4. 18de-eeuwse kaart, met aanduiding van de Grote Zaal (DESPRIET 2001, 70)

Figuur 5. Aanduiding van de Grote Zaal op de kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778)¹⁴

¹⁴ http://www.kbr.be/collections/cart_plan/ferraris/ferraris_nl.html

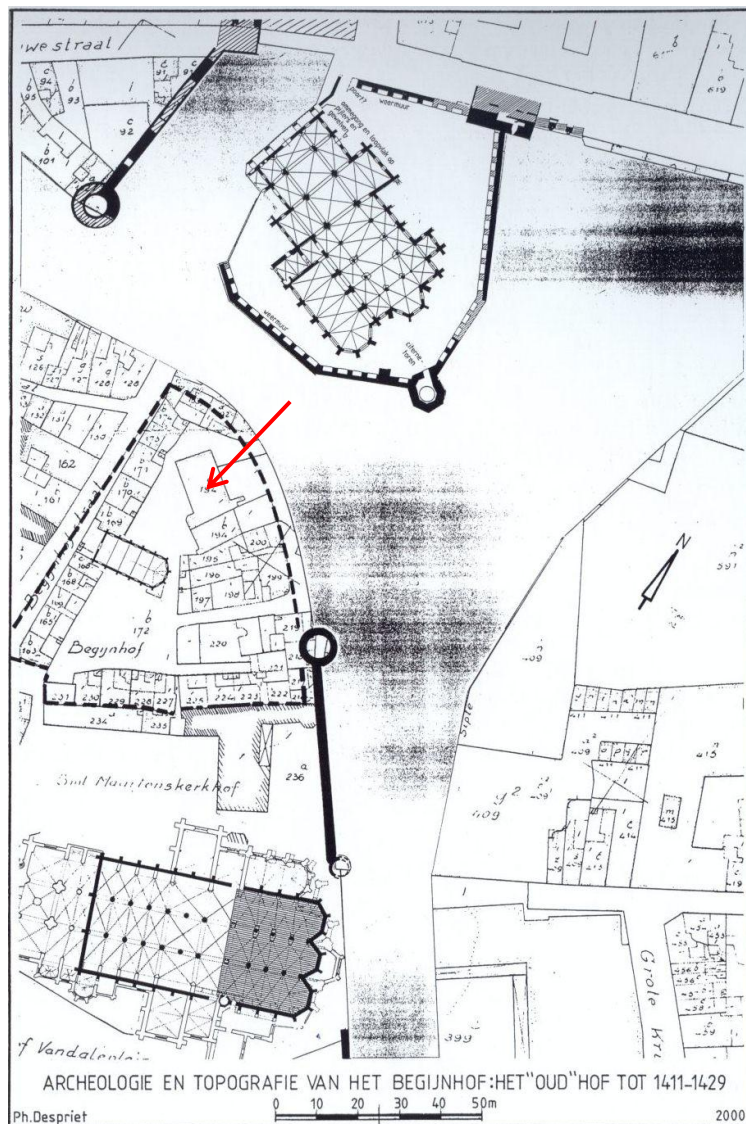
Op oudere kaarten, voorafgaand aan de bouw van de Grote Zaal, kan ook telkens een gebouw waargenomen worden op quasi dezelfde locatie. Het betreft hier wellicht steeds de weergave van de zgn. Kleine Zaal. Op de figuratieve kaart van stad, schependom en keurstaak (1634-1641) (fig. 6) wordt een groot gebouw weergegeven met 2 trapgevels en een zadeldak, centraal in het noorden van het begijnhof. Ook op het stadsgezicht van Sanderus (1641-1644) wordt dit gebouw afbeeld, ten oosten van de kapel (fig. 7). Beide kaarten geven het begijnhof reeds weer met haar uitbreidingen op de gedempte gracht. Dit insinueert dat de opvolging van de 'Kleine Zaal' naar de 'Grote Zaal' binnen een vrij beperkt tijds kader te situeren is.

Figuur 6. Kaart van stad, schependom en keurstaak (1634-1641), met aanduiding van de Kleine Zaal (DESPRIET 2001, 58)

Figuur 7. Stadsgezicht van Sanderus, met aanduiding van de Kleine Zaal (DESPRIET 2001, 62)

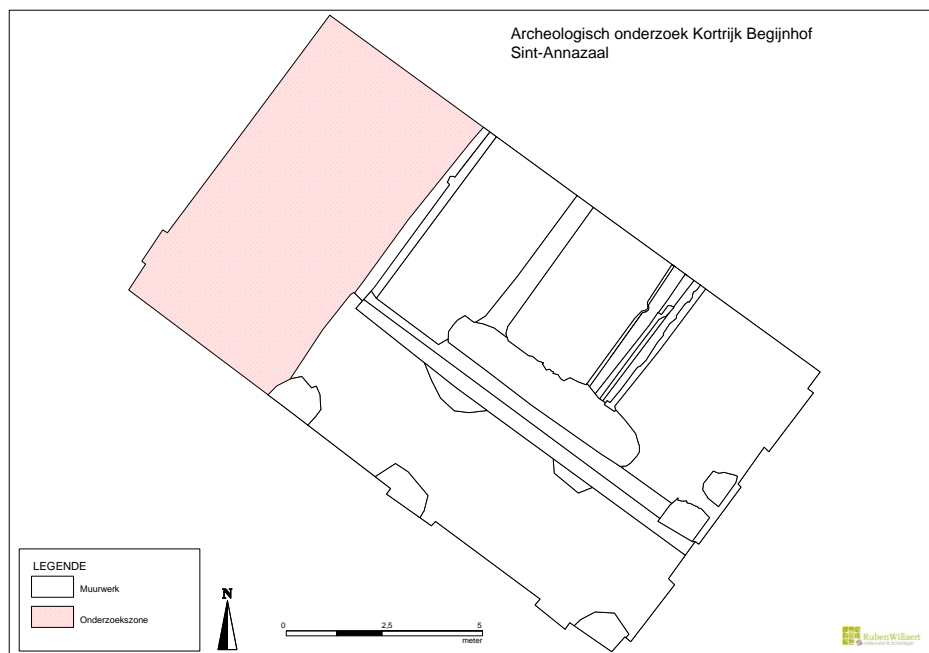
Figuur 8. Reconstructie van de stadsgracht op basis van aangetroffen archeologische resten, met aanduiding van de Sint-Annazaal (DESPRIET 2001, 60)

1.5. ARCHEOLOGISCHE VERWACHTING

De Grote Zaal of Sint-Annazaal werd opgetrokken in de 17de eeuw. Het deel onder de twee noordwestelijke traveeën is, in tegenstelling tot de rest van het gebouw, niet onderkelderd (fig. 9). In deze ruimte wordt, tijdens de huidige renovatiewerken, een kelderverdieping uitgegraven. Sonderingen hebben uitgewezen dat zich onder de huidige vloer een ca. 1,5m dik puinpakket bevindt. Op basis van deze vaststelling werd ervan uitgegaan dat deze ruimte oorspronkelijk eveneens onderkelderd was, maar volledig opgevuld was met puin. Vanuit deze hypothese werd verwacht dat zich onder het puinpakket een oude keldervloer zou bevinden.

Op basis van historische bronnen is vastgesteld dat het gebouw werd opgetrokken op de gedempte stadsgracht. Aangezien de nieuwe kelderruimte dieper wordt uitgegraven dan de bestaande kelders onder de rest van het gebouw, werd verwacht dat de vullingspakketten van de gracht aangesneden gingen worden.

2. METHODE

Figuur 9. Situering van de onderzoekszone binnen de Sint-Annazaal.

De graafwerken werden, gezien de beperkte oppervlakte van de projectlocatie, uitgevoerd met een kraan van 0,8 ton met tandeloze graafbak. Het gebruik van een lichte kraan was ideaal voor deze opdracht, vermits op die manier minimale schade aan de archeologische restanten berokkend werd. De ligging van het onderzoeksgebied binnen het begijnhof bemoeilijkte zeer sterk het grondverzet: de uitgegraven grond diende via een torenkraan over de huizen van het begijnhof geëvacueerd te worden.

Het was vrij snel duidelijk dat de aanbevolen werkstrategie, zoals vooropgesteld in de bijzondere voorwaarden, niet aangewend kon worden. Bij het verwijderen van het bovenste puinpakket werden immers -tegen alle verwachtingen in- al onmiddellijk meerdere muurresten aangetroffen. Dit maakte het aanleggen van een testput overbodig.

In overleg met de erfgoedconsulent van Onroerend Erfgoed, de bouwheer, het architectenbureau en de aannemer werd beslist om meteen over te gaan op een vlakdekkende opgraving. Hierbij werd onder begeleiding van de archeologen een eerste archeologisch niveau aangelegd op ca. 15,59m +TAW. Gelijktijdig werden metalen schoringen geplaatst, die de druk van de bestaande keldergewelven in het oostelijk deel van het gebouw moesten opvangen (fig. 10). Gezien de onverwachte vondsten voor een knelpunt in de planning zorgde, werd op de werfvergadering van 22/08/2012 in overleg met de bouwheer en de aannemer beslist om de werken op de werf enkele dagen op te schorten. Op die manier konden de restanten, aangetroffen op het eerste archeologische niveau, conform de bijzondere voorwaarden geregistreerd worden. Elke muur en vloerniveau kreeg hierbij een afzonderlijk spoornummer en werd in detail onderzocht en ingemeten.

Vanwege het feit dat de complexiteit van de site groter was dan verwacht, werd, in overleg met de erfgoedconsulent van Onroerend Erfgoed, beslist om een volledig lengteprofiel aan te leggen. Het stratigrafisch onderzoek werd uitgevoerd in verschillende fasen, die tijdens de verwerking aan elkaar gekoppeld werden. Zo werden geen onderliggende niveaus verstoord en kon de veiligheid op de werf gegarandeerd blijven.

Figuur 10. Door de plaatsing van schoren kon de druk van de gewelven bij het uitgraven opgevangen worden

Na de afwerking van het eerste archeologisch niveau werd de oostelijke helft verdiept tot op ca. 14,71m +TAW. Het profiel werd hierbij opgekuist, gefotografeerd, ingetekend op schaal 1/20 en beschreven. De verschillende aangetroffen lagen werden onderzocht op de aanwezigheid van dateerbaar vondstmateriaal. Hierna werd ook de westelijke helft verdiept tot op het tweede archeologische niveau, zodat ook dit niveau volledig geregistreerd kon worden.

Tijdens het aanleggen van het tweede niveau werd in de noordoostelijke hoek het grondwaterniveau bereikt. Om de werken efficiënt te kunnen uitvoeren werd in deze fase grondbemaling geplaatst. Gezien de moeilijkheden die het onderliggende steenpuin met zich meebracht voor het plaatsen van de bemaling, samen met het feit dat de bovenste - geregistreerde- muren moesten worden uitgebroken, werden de graafwerken op de site opnieuw 3 dagen opgeschort.

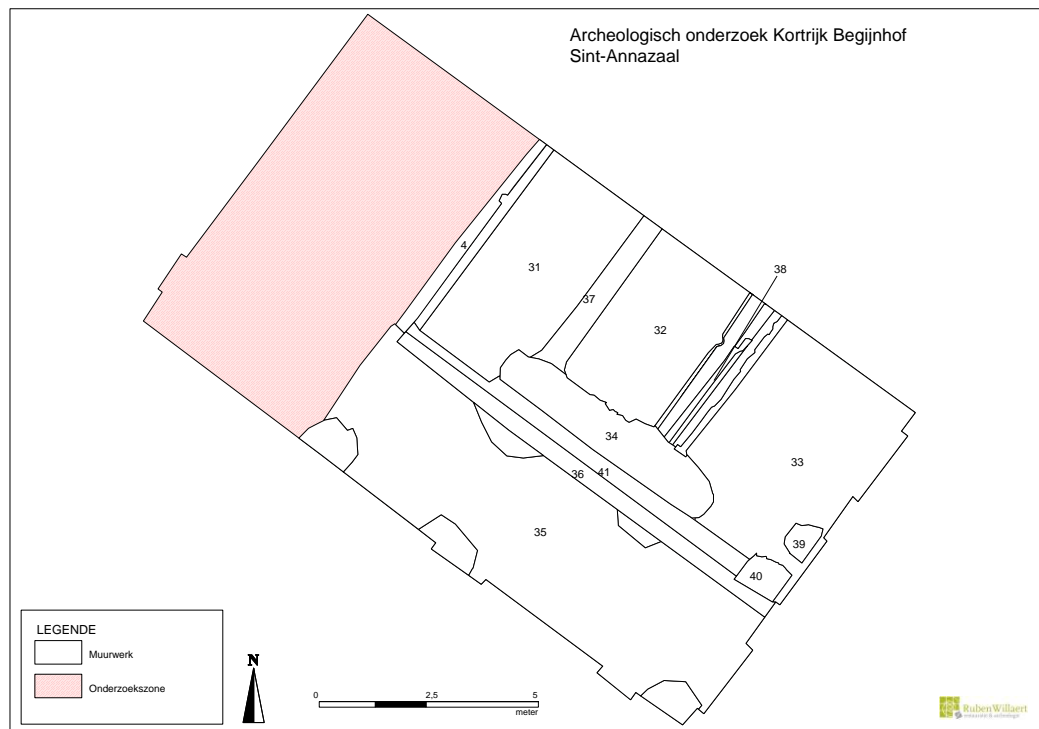
Hierna werd de oostelijke helft van het onderzoeksgebied opnieuw uitgegraven, tot op 14,36m +TAW. Het profiel werd opnieuw volledig geregistreerd en beschreven, waarna de volledige zone werd uitgegraven tot op de maximale uitgraafdiepte (13,80m +TAW).

Tijdens de verwerking werden de digitale data tot grondplannen verwerkt en werden de analoge tekeningen gedigitaliseerd. Bij het veldwerk werden 5 bulkmonsters verzameld. De bulkmonsters (M2, 3 en 4) werden uitgezeefd op een maaswijdte van 2mm en de zeefresidu's werden gecontroleerd op de aanwezigheid van macroresten. Het bulkmonster uit gootstructuur S55 (M5) werd niet gezeefd, aangezien er geen macroresten in aangetroffen werden, maar werd integraal bewaard voor eventueel verder natuurwetenschappelijk onderzoek. Het gerecupereerde aardewerk werd gewassen en gedetermineerd; diagnostische fragmenten werden getekend¹⁵. Alle verzamelde data werden uiteindelijk verwerkt tot een basisrapport.

¹⁵ Met dank aan Koen De Groote (OE)

3. RESULTATEN

3.1. BESCHRIJVING VAN DE STRUCTUREN

Figuur 11. De kelderstructuren ten zuidoosten van de onderzoekszone

Figuur 12. Overzicht van de gewelven van de kelderstructuren

3.1.1. KELDERSTRUCTUREN TEN ZUIDOOSTEN VAN DE ONDERZOEKSZONE

Ten zuidoosten van de onderzoekszone waren, na het verwijderen van het vloerniveau van de zaal, de gewelven zichtbaar van de nog bestaande kelders binnen het gebouw op ca. 16,60m +TAW. Tegen de noordoostelijke buitenmuur kwamen 3 parallelle tongewelven voor (S31, 32 en 33), met een noordoost-zuidwest oriëntatie. Deze kelders waren voorzien van een tongewelf, bestaande uit bakstenen van 24x12x5cm, waarbij de dikte van het gewelf overeen kwam met de lengte van de bakstenen. Aan zuidwestelijke zijde werden deze kelders begrensd door muur S41 en S36, aan noordwestelijke zijde door muur S4.

In een latere fase werden deze drie kelders verbonden door een noordwest-zuidoost georiënteerde circulatieruimte, eveneens voorzien van een tongewelf (S34), die het zuidwestelijke deel van het centrale tongewelf oversneed. Dit nieuwe tongewelf was opgebouwd met bakstenen van 24x12x5cm, waarbij de dikte van het gewelf overeen kwam met de breedte van de bakstenen, i.t.t. de 3 oorspronkelijke gewelven. Hoe de circulatie tussen de drie kelderruimtes oorspronkelijk verliep, kon niet waargenomen worden. Mogelijk werd deze voorzien op dezelfde plaats als de nieuwe circulatiegang.

Ten zuidwesten van deze kelders werd in een latere fase, vermoedelijk gelijktijdig met het optrekken van het huidig bouwvolume, nog een lange noordwest-zuidoost georiënteerde kelder bijgevoegd, voorzien van een kruisgewelf (S35). De noordwestelijke muur van deze kelder was veel slordiger gemetseld, in vergelijking met S4, waaruit kan afgeleid worden dat deze muur nooit als buitenmuur heeft gefungeerd. Binnen deze muur kwamen 2 openingen voor, mogelijk afkomstig van nissen. Omwille van de grote verstoring hiervan kon dit echter niet met zekerheid vastgesteld worden. Deze kelder voorzag ook in de circulatie tussen de verschillende ruimtes. De ingang van de kelders werd verplaatst naar de traptoren op de zuidelijke hoek van het gebouw.

Figuur 13. De plintbeschildering op muur S4

S4 betrof een muur van min. 2 stenen dik, opgebouwd met oranje-rode bakstenen van 24x11/11,5x5cm, gemetseld in een Vlaams verband. De bovenkant van de muur bevond zich op 16,22m +TAW; de onderkant op ca. 14,07m +TAW. De muur was opgebouwd op een puinfundering; de onderkant van deze puinfundering werd niet bereikt. Ter hoogte van S8 bestond muur S4 uit 10 baksteenlagen, die bezet waren met kalk en voorzien waren van een zwarte plintbeschildering. Deze plintbeschildering bevond zich tussen S12 aan noordoostelijke

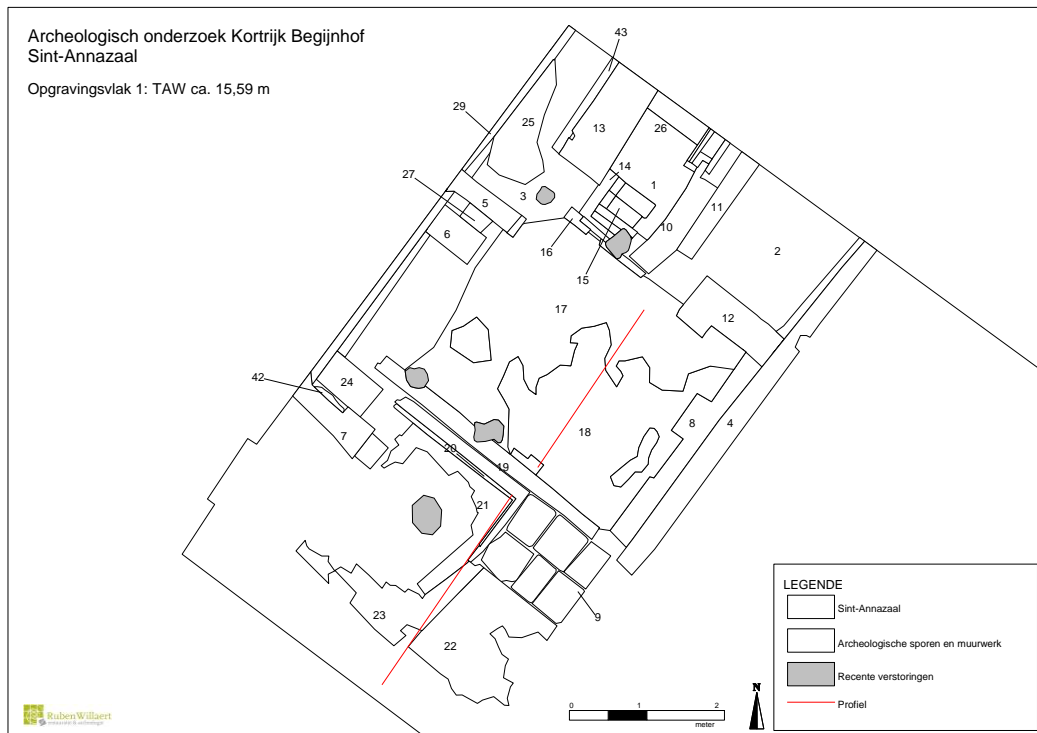
zijde en S36 aan zuidwestelijke zijde. In totaal werden 2 lagen binnen de plintschildering herkend: de bovenste laag had een hoogte van 43cm t.o.v. vloerniveau S8, de onderste laag 39cm. Dit wijst er op dat de muur op een gegeven moment als buitenmuur dienst deed. Lokaal leek de zwarte plintbeschildering door te lopen op de voegen met vloer S8, wat zou impliceren dat beide gelijktijdig te situeren zijn en dat S8 te interpreteren is als een buitenvloer. Dit kon echter niet met zekerheid vastgesteld worden en is ook weinig waarschijnlijk. Onder de plintbeschildering werden over een hoogte van 40cm (7 baksteenlagen) voegen vastgesteld met een dagstreep, wat erop wijst dat ook dit deel van de muur op een bepaald ogenblik zichtbaar geweest moet zijn. Een corresponderend loopniveau met de onderkant van deze muur kon echter niet vastgesteld worden. Onder dit deel van de muur werd de uiteindelijke fundering van S4 aangetroffen, met een versnijding op 14,87m +TAW, die verder liep tot op de puinfundering.

3.1.2. OPGRAVINGSVLAK 1

In het puinpakket, dat zich onder het vloerniveau van de zaal bevond, werden enkele bakstenen restanten aangetroffen (S5 en S7) op respectievelijk 16,20m +TAW en 16,58m +TAW. Het betrof de funderingen van een wangenhaard, die zich tegen de noordwestelijke buitengevel bevond. Deze funderingen waren opgebouwd met paarse en rode bakstenen van 20,5x10x5cm en harde witte kalkmortel, waarin grote fragmenten kalk vervat waren. Ze werden gekenmerkt door een regelmatig metselverband en de aanwezigheid van een spaarboog onderaan en waren in verband gemetseld met de noordwestelijke buitenmuur (S29). De funderingen hadden een lengte van 102,5cm en een breedte van 29cm (S5) en 44cm (S7); de onderlinge tussenafstand bedroeg 3,13m. Wat de noordelijke fundering (S5) betreft, waren 13 steenlagen bewaard boven de spaarboog. De bovenkant correspondeerde met de onderkant van de voormalige tegelvloer. De bovenste 5 lagen bestonden uit de aanzet van de ronding van de haardwang. Het onderste punt van de fundering bevond zich ca. 46cm onder de bovenkant van de spaarboog. De spaarboog zelf had een breedte van 96cm. Wat de zuidelijke fundering (S7) betreft, waren 11 baksteenlagen bewaard boven de spaarboog. De bovenste 4 vertegenwoordigden de aanzet van de haardwang. De spaarboog was hier opmerkelijk breder dan bij S5: 128cm, waardoor deze zich deels buiten de bovenliggende fundering bevond.

Figuur 14, 15. Haardfunderingen S7 (links) en S5 (rechts)

Figuur 16. Overzichtsplan opgravingsvlak 1

Onder het puinpakket, op het eerste archeologische niveau (ca. 15,59m +TAW), werden verschillende structuren aangetroffen, die aan oudere bouwfases gelinkt kunnen worden. Om een duidelijk overzicht te behouden zullen de structuren van zuid naar noord beschreven worden.

In het zuidelijke deel van de onderzoekszone kwamen op dit niveau verschillende vloeren aan het licht, die met een buitenruimte in verband kunnen gebracht worden. **S22** en **S23** betroffen een straatniveau in kasseien, dat zich ongeveer op hetzelfde niveau bevond als het huidige straatniveau buiten het gebouw¹⁶. **S23** (15,74m +TAW) bestond uit recuperatiemateriaal, waarbij ook grotere natuurstenen blokken met onregelmatige vormen en een tegelfragment voorkwamen. Deze vloer sloot aan zuidoostzijde naadloos aan op **S22**, die bestond uit regelmatige kasseien, die ruwweg een noordoost-zuidwest oriëntatie vertoonden (ca. 15,63m +TAW). Lokaal was deze vloer aan zuidoostzijde uitgebroken voor een opening in de muur van gewelf **S35**. **S22** sloot op zijn beurt aan noordoostzijde naadloos aan op **S9**: 6 grote natuurstenen tegels in Doornikse kalksteen, met een breedte van 53cm en 60cm. Deze natuurstenen vloeren omsloten een bakstenen vloer, bestaande uit **S20** en **S21**. **S21** betrof de centrale vloer, bestaande uit rode en paarse bakstenen van 20,5x9,5x4cm, in combinatie met recuperatiemateriaal, die noordoost-zuidwest georiënteerd waren. De bakstenen waren niet in een kalkniveau vevat, maar waren rechtstreeks op de onderliggende bodem aangelegd. Centraal werd deze vloer verstoord door een recente ingreep (groutpaal). Aan noordwestelijke zijde werd de vloer vermoedelijk lokaal uitgebroken voor de aanleg van **S7**. De vloer werd aan noordoostelijke en zuidwestelijke zijde omzoomd door een bakstenen goot (**S21**). De grens tussen beide bestond uit een enkele rij bakstenen, die op hun lange kant gepositioneerd waren. **S21** had een breedte van 21cm en een diepte van ca. 5cm en bestond uit rode bakstenen van 19,5x9x4,5cm. Ter hoogte van **S9** liep de gootstructuur over in de kasseien van **S22**; een echte grens tussen beide kon niet

¹⁶ Het verschil tussen beide niveaus bedroeg ca. 10cm.

vastgesteld worden. Aan noordwestelijke zijde werden zowel S20 als S21 uitgebroken voor de aanleg van S24 (zie verder).

Figuur 17. Overzichtsfoto van de zuidelijke zone van opgravingsvlak 1

Figuur 18. Overzichtsfoto van de noordelijke zone van opgravingsvlak 1

Figuur 19. Straatniveau S22 en S23, met bovenaan links de natuurstenen tegels van S9

Figuur 20. De bakstenen vloer S21 werd aan noordelijke zijde afgesloten door een bakstenen goot (S20)

Aan noordoostelijke zijde sloten deze vloeren aan op **S19** (15,62m +TAW). S19 betrof een bakstenen muur, die over de volledige breedte van de onderzoekszone kon geregistreerd worden en die de noordelijke zone van de zuidelijke zone scheidde. De muur had een dikte van 1 ½ steen en was opgetrokken met rode bakstenen van 24x11,5x5cm en vrij harde beige kalkmortel. Aan zuidwestelijke zijde vertoonde S19 3 versnijdingen, waarvan de middelste versnijding (breedte 3cm) samen kwam met de bovenste versnijding op 1,88m van S4; de oostelijke helft van S19 had slechts 2 versnijdingen (breedte 6cm) aan zuidwestzijde. Aan noordoostelijke zijde vertoonde de muur 1 versnijding van 6cm breed.

S19 bevond zich op 15cm van de hoek die S4 maakte met S36 -wat er op wijst dat het opgaand muurwerk van beide gebouwen niet in hetzelfde vlak gesitueerd waren- en was tegen S4 aangebouwd: een duidelijke bouwnaad was zichtbaar tussen beide muren. Het onderste deel van de fundering was gedeeltelijk in muur S4 ingekapt, waarschijnlijk om de stabiliteit extra te verzekeren. Ter hoogte van de hoek met S4 werd aan noordoostelijke zijde een kleine nis vastgesteld binnen de fundering van S19. De nis had een hoogte van 32cm, een breedte van 30cm en een diepte van slechts 5cm. De binnenzijde van de nis was bezet met kalk, met afgeronde hoeken aan de achterzijde. De functie van deze ondiepe nis op funderingsniveau is onduidelijk.

Aan noordwestelijke zijde kon vastgesteld worden dat de versnijdingen van buitenmuur S29 tegen en rond S19 gemetseld waren. Onderaan in de fundering werd bij de afbraak van de muur een laag gekapte blokken kalk, met een dikte van 22cm, vastgesteld. De functie hiervan is niet helemaal duidelijk. Onder deze kalkblokken bevond er zich nog 1 baksteenlaag. De onderkant van S19 bevond zich op 13,67m +TAW.

Figuur 21. Detail van de bouwnaad tussen S19 en S29

Figuur 22. S19 was tegen S4 gemetseld (links) en liep verder door onder S29 (rechts)

Ten noorden van S19 werden 2 vloerniveaus aangetroffen, bestaande uit keramische 'Boomse' tegels, aangelegd op een kalkmortelpakket. Het bovenste vloerrestant, **S8**, bevond zich op 15,72m +TAW tegen S4 en situeerde zich tussen S19 en S12. Mogelijk dekte deze vloer ook een deel van de noordelijke structuren af. Lokaal werden immers nog restanten van het kalkmortelpakket aangetroffen boven deze structuren. Het onderzochte vloerrestant bestond uit recuperatiemateriaal: er werden zowel tegels van 19x19cm als van 21x21cm geregistreerd, in combinatie met tegelrestanten. S8 was aangelegd op kalkniveau **S18**, bestaande uit lichtgrijze, vrij zandige kalkmortel.

Rechtstreeks onder S18 bevond zich een tweede kalkniveau: **S17**. Dit pakket bestond uit beige kalkmortel met lokaal vrij veel baksteengruis op het niveau. Dit kalkpakket liep gedeeltelijk door over de gewelven S10 en S13 en is in verband te brengen met tegelrestant S16 (15,59m +TAW). **S16** bestond eveneens uit keramische tegels, die aansloten op trap S15, wat erop duidt dat beide gelijktijdig in gebruik waren. Veegpot **S45**, aangetroffen in de hoek tussen S4 en S19, dient geassocieerd te worden met dit vloerniveau (fig. 24). Dergelijke potten komen regelmatig voor in (half)ondergrondse ruimtes, om op een eenvoudige wijze water en stof van de vloer te kunnen uitscheppen. Het voorkomen van S45 is evenwel vreemd, aangezien het vloerniveau waarin deze verwerkt was zich ongeveer op straatniveau bevond. S45 bestond uit een steelgrape, waarvan de steel was afgebroken, en situeerde zich in het kalkpakket. Opvallend hierbij was dat de steel van deze grape werd aangetroffen in het onderliggende puinpakket. Deze moet hier m.a.w. in gedumpt zijn, net voorafgaand aan de aanleg van de vloer.

Figuur 23. Tegelvloer S8

Figuur 24. Bij het onderste vloerniveau was een veegpot in de vloer ingewerkt (S45)

Tegen de noordwestelijke buitenmuur S29 werden op dit niveau (15,63m +TAW), tussen de hoger vermelde funderingen van de wangenhaard, opnieuw funderingen aangetroffen van een haard. **S6** en **S24** betroffen zwaardere funderingen met een onderlinge tussenafstand van 1,98m, met een breedte van 46cm en een lengte van 77cm (S24) en 70cm (S6). Beide structuren waren opgebouwd uit recuperatiemateriaal en vrij harde beige kalkmortel en waren eveneens in verband gemetseld met muur S29. De funderingen van beide haardstructuren werden m.a.w. gelijktijdig met het optrekken van de muur aangelegd. Zowel de noordelijke als de zuidelijke funderingsvoet was met die van de wangenhaard verbonden d.m.v. een kleine gemetselde structuur, die zich onder de spaarbogen bevonden, resp. **S27** en **S42**. Deze zijn in verband te brengen met de aanleg van de wangenhaard, aangezien de kalkmortel van S42 over het funderingsrestant van S24 liep. S6 leek bovendien aan oostelijke zijde deels uitgebroken te zijn, aangezien het metselwerk op deze plaats veel slordiger was dan bij de rest van S6. De reden hiervoor is onduidelijk.

Figuur 25. Haardfunderingen S6 (rechts) en S24 (links)

Centraal in de noordelijke zone bevond zich een kleine, ondiepe kelderruimte tegen de noordelijke buitenmuur (S28). Centraal aan zuidwestelijke zijde bevond zich de toegangstrap van deze kelder (S15); de breedte van de trap bedroeg ca. 63cm. De muur langs deze trap, S14 (15,57m +TAW), was ½ steen dik en had een hoogte (aan binnenzijde) van 89cm. Deze muur was opgetrokken met recuperatiemateriaal en was aan buitenzijde zeer slordig afgewerkt, wat aangeeft dat deze muur tegen de putwand/het puinpakket aan werd gebouwd. De binnenzijde van S14 werd, samen met de rest van de kelderruimte, volledig bezet met kalk.

Trap S15 bestond uit 3 treden, met een aantrede van 18cm. In de onderste 2 treden werd een grote natuurstenen blok verwerkt, vermoedelijk in Balegemse kalkzandsteen, waarnaast nog 2 bakstenen op hun korte zijde waren gemetseld. De treden waar deze natuursteen in voorkwam, waren ook hoger dan de bovenste treden: 26cm t.o.v. 19cm. De bovenste treden bestonden uit bakstenen van 19/20/21x9,5x5,5cm, waarop lokaal -ter hoogte van de binnenzijde- ook nog sporen van kalkverf aangetroffen werden. Op de bovenste trede werden enkele restanten van hout aangetroffen. Of dit bij de trap hoorde of bij de puinvulling van de kelderruimte kon echter niet meer gecontroleerd worden.

Zowel ten oosten als ten westen van de trap bevond er zich een klein tongewelf. Het westelijke gewelf (S13) liep van aan de trap tot tegen de noordoostelijke buitenmuur (S28). Aan noordelijke zijde was dit gewelf zelfs in muur S28 ingekapt. S13 bestond uit rode bakstenen van 23x7x5cm en vrij harde beige kalkmortel. Het gewelf had een breedte van 73cm en was aan de binnenste rand en aan de onderzijde bezet met kalk. De kelder werd aan westelijke zijde afgesloten door muur S43 (15,37m +TAW). Deze werd tegen S28 aangebouwd: tussen beide kon een duidelijke bouwnaad vastgesteld worden.

S11 betrof de zuidoostelijke buitenmuur van de kelder. Deze muur, die kon geregistreerd worden vanaf 15,28m +TAW, bestond uit rode, oranje en paarse bakstenen en had een dikte van 1 steen. Er werd voornamelijk gebruik gemaakt van beige kalkmortel; enkel ter hoogte van de paarse bakstenen kwam ook witte kalkmortel voor, wat wijst op een latere herstellingsfase. De maximale bewaarde hoogte van S11 bedroeg 95cm (15 steenlagen). S11 maakte oorspronkelijk aan zuidzijde een hoek in noordwestelijke richting, ter hoogte van de onderste trede van S15. De sporen van deze muur waren nog zichtbaar aan de westelijke zijde van S11, alsook in de vloer van de kelder (fig. 27). Ten westen van S11 bevond zich het tweede tongewelf: S10. De zuidelijke

buitenzijde van S10 was, net als de buitenzijde van S14 en S15 zeer slordig afgewerkt, wat erop wijst dat deze muren tot dezelfde fase behoren. Deze staan immers in schril contrast met de buitenzijde van S11 en S43, die wel mooi afgewerkt waren. S10 liep aan zuidelijke zijde tot aan de bovenste trede van S15, wat wijst op een zuidelijke uitbreiding van de kelderruimte. Aan noordelijke zijde rustte het gewelf op een poer die in de kelder was gezet. Aan de binnenzijde bevond zich op deze poer een kleine versnijding, waarop een zwarte verkleuring werd aangetroffen. Deze bevond zich op 46cm t.o.v. de vloer en had een breedte van 7,5cm. Aan de westzijde bevonden werd de poer gekenmerkt door 2 versnijdingen, die mee bezet waren. Aan oostzijde, in de uitsparing tussen de poer en S11, bevonden zich verschillende heel onregelmatige versnijdingen.

De vloer van de kelder (**S26**) tenslotte betrof een bakstenen vloer (ca. 14,88m +TAW), bestaande uit oranje en rode bakstenen van 23x11,5x7cm en zachte beige kalkmortel met vrij brede voegen. De vaststelling dat de kalkmortel veel zachter was dan de overige aangetroffen kalkmortels kan mogelijk verklaard worden door de vochtigheid binnen de kelderruimte. Alle bakstenen waren noord-zuid georiënteerd, met uitzondering van een enkele rij langs S28, die oost-west georiënteerd was. De vloer was sterk verzakt in zuidelijke richting, wellicht door de ligging van de kelder op het onderliggende puinpakket. In de (oorspronkelijke) zuidelijke hoek van S26 kwam een veegpot voor, waarvan de opening een diameter had van 18,5cm (fig. 27). Opvallend was dat onder deze pot een tweede pot werd aangetroffen. Mogelijk werd de onderste pot bij de aanpassing van de kelder gebroken en vervangen door een nieuw exemplaar. Ten zuiden van deze pot, in de zuidelijke uitbreiding van de kelder onder S10, werd het vloerniveau ca. 4cm hoger aangelegd dan de rest van S26. De reden hiervoor is waarschijnlijk te zoeken in het feit dat de veegpot zich op deze manier nog steeds in een hoek bevond, wat het makkelijker maakte om eventueel water uit de kelder te verwijderen.

Figuur 26. De ondiepe kelderruimte tegen buitenmuur S28

Figuur 27. Trap S15 en de veegpot onder gewelf S10

Figuur 28. S11, de zuidoostelijke buitenmuur van de oorspronkelijke ondiepe kelderruimte

Figuur 29. De zware fundering van S12, met aanzet van het gewelf

Ten oosten van de kelder werden de restanten van een bakstenen structuur aangetroffen. De zuidelijke muur hiervan, **S12**, betrof een zwaar gefundeerde muur met de aanzet van een gewelf in noordelijke richting (15,57m +TAW). S12 was opgebouwd uit orangerode bakstenen van 24x11x5cm en was in verband gemetseld met S4. Het verdere verloop van het gewelf van S12 was ook nog zichtbaar tegen een muur van $\frac{1}{2}$ steen dik, die tegen S4 was gemetseld (fig. 29).

S12 was $2\frac{1}{2}$ steen dik en maakte aan westelijke zijde een hoek in zuidwestelijke richting. Ter hoogte van deze hoek was aan zuidelijke zijde een steunbeer geplaatst, waardoor de muur hier een totale dikte van 3 stenen had. Deze steunbeer vertoonde bovenaan 3 versnijdingen van telkens 1 steenlaag, die van boven naar onder resp. 3, 2 en 1cm breed waren. S12 vertoonde nog een versnijding aan zuidwestelijke zijde van 6cm diep (ca. 15,12m +TAW) en een versnijding aan noordoostelijke zijde van 12cm diep (14,17m +TAW). Aan zuidwestelijke zijde werd, bij het verdiepen van het vlak, onderaan nog een brede versnijding vastgesteld, waarvan de breedte overeen kwam met de zuidwestelijke grens van de steunbeer. De onderste fundering van S12 bestond m.a.w. uit een rechthoekig grondvlak, waarin de steunbeer nog niet afzonderlijk te zien was.

Tegenover S12 konden in muur S28 verschillende sporen herkend worden, die met deze structuur in verband te brengen zijn (fig. 31). Tegen S28 werd **S44** aangetroffen: de noordelijke aanzet van het gewelf. Onder de aanzet van dit gewelf bevond er zich een (dichtgemetselde) spaarboog binnen de muur, die zich maar voor de helft binnen het opgravingsgebied bevond. De andere helft van de boog moet zich m.a.w. aan de andere zijde van S4 bevinden. Omwille van de aanwezigheid van een dikke laag cement op de muren van de nog bestaande kelders kon dit echter niet nagegaan worden. Deze bouwsporen wijzen er op dat dit deel van muur S28 waarschijnlijk als een oorspronkelijk deel van een kleiner gebouw moet beschouwd worden, net als S12. Deze gegevens, samen met het feit dat een afsluitende muur in het noordwesten

ontbreekt, die dit deel van muur S28 met muur S12 zou verbinden, doen vermoeden dat zich hier oorspronkelijk een toegangstrap bevond naar de achterliggende kelderruimtes.

S44 werd lokaal (boven de spaarboog) doorbroken door een stortkoker (fig. 31/13). Deze stortkoker, met een breedte van 38cm, was bezet met beige kalkmortel, waarbij de kalk op de zijanten vlak afgewerkt was, terwijl de kalk op het afgeschuind vlak een heel ruw oppervlak vertoonde. Uit de aanwezigheid van de stortkoker kan afgeleid worden dat de vermoedelijke toegangspartij in een latere fase werd opgegeven en herbruikt als beerput. Van een noordwestelijke afsluitingsmuur van deze beerput werden geen sporen teruggevonden.

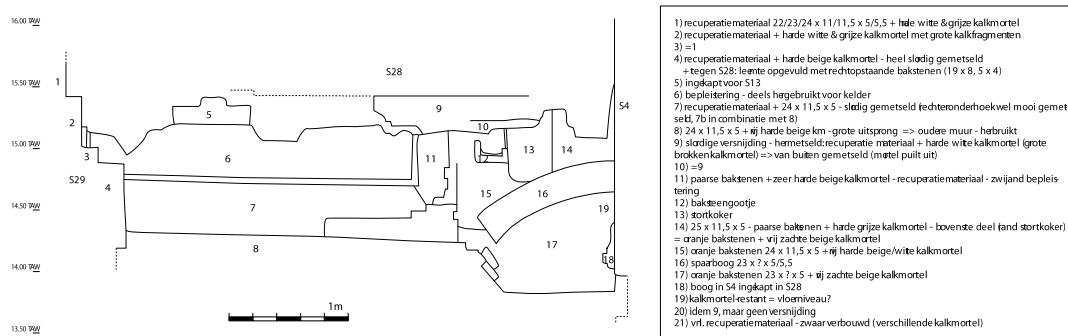
Ten westen van de stortkoker kwam een klein rechthoekig spoor voor, bestaande uit bakstenen, geplaatst op hun smalle kant, met een binnenwerkse breedte van 19cm (fig. 31/12). In de structuur kwam eveneens een dikke laag kalk voor. Vermoedelijk betrof het een klein kanaal, mogelijk eveneens in verband te brengen met deze functie als beerput, dat in een latere fase werd dichtgemetseld.

Ca. 30cm boven deze structuren was in de muur een zone zichtbaar, waarin herstellingswerken hebben plaatsgevonden. Opmerkelijk hierbij was het feit dat in deze zone de gebruikte harde grijze kalkmortel naar binnen uitstak. Hieruit kan afgeleid worden dat de herstellingswerken langs de buitenkant van het gebouw werden uitgevoerd, wat er op wijst dat de binnenkant van het gebouw op dat ogenblik reeds opgevuld was met puin.

Ook aan de westelijke zijde van muur S28 konden enkele bouwsporen geregistreerd worden. Onderaan was S28 gefundeerd op de restanten van een oudere muur (fig. 31/8). Deze oudere muur vertoonde dezelfde opbouw en materiaalgebruik als muur S19 en kan als dusdanig als de noordelijke tegenhanger van S19 beschouwd worden. Ter hoogte van de ondiepe kelderstructuur kon de kalklaag waargenomen worden van de bezetting van de keldermuren, die tegen S28 was aangebracht. Opmerkelijk was echter, dat deze kalklaag veel breder was dan de dimensies, die de aangetroffen kelderruimte besloeg. Deze liep immers tot tegen de noordwestelijke buitenmuur van het gebouw. Dit duidt op de aanwezigheid van een grotere voorloper van de kelderstructuur, waarbij deze in een latere fase werd gereduceerd tot de afmetingen van de tijdens het onderzoek aangetroffen structuur.

Figuur 30. Verschillende bouwsporen in muur S28, ter hoogte van S12

Figuur 31. Bouwsporen, waargenomen in muur S28

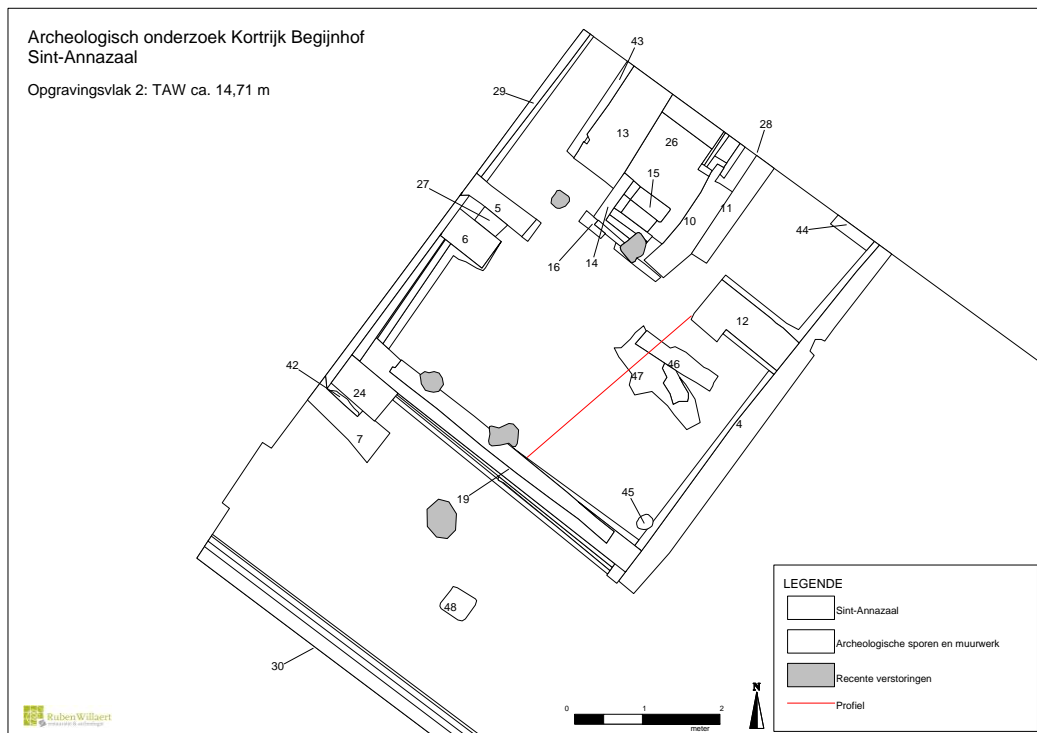
Bij de hoek met de noordwestelijke buitenmuur (S29) werd duidelijk dat deze muur -net als de zuidwestelijke buitenmuur (S30)- veel zwaarder gefundeerd was dan S28, wat er op wijst dat deze muren in een andere (latere) fase werden opgetrokken. Bij muur S29 kon worden vastgesteld -na het wegbreken van de versnijdingen - dat deze rustte op grote houten horizontale balken. Deze lagen op 13,92m +TAW tussen S19 en S28 en rustten op hun beurt op een oppervlakkige puinfundering¹⁷. In één geval konden de volledige afmetingen van de balk geregistreerd worden: deze had een lengte van 4,33 en een sectie van 27x15cm. Aan het zuidwestelijk uiteinde kon, op 6cm van het uiteinde, een rond pengat (Ø 4cm) waargenomen worden. Door het wegbreken van de versnijdingen kon eveneens vastgesteld worden dat er in de kern van de fundering grote fragmenten van oudere bakstenen muren verwerkt waren.

Figuur 32. Buitenmuur S29 was gefundeerd op grote horizontale balken

¹⁷ De dikte van deze puinfundering bedroeg ca. 18cm.

3.1.3. OPGRAVINGSVLAK 2

Figuur 33. Overzichtsplanning van opgravingsvlak 2

Figuur 34. Overzichtsfoto van het noordelijk deel van opgravingsvlak 2

Op een tweede archeologisch niveau (ca. 14,71m +TAW) werden enkele muursegmenten aangetroffen.

Ten zuiden van S12 werd **S46** aangetroffen (fig. 35). S46 betrof een bakstenen muur van 1 steen dik, bestaande uit rode bakstenen van 20/21x11x5cm, in combinatie met recuperatiemateriaal, gevat in een vrij zachte beige kalkmortel. Wat de bewaringstoestand betreft, konden nog max. 5 baksteenlagen vastgesteld worden. Zowel aan oostelijke als aan westelijke zijde was S46 uitgebroken, wat de interpretatie ervan sterk bemoeilijkt.

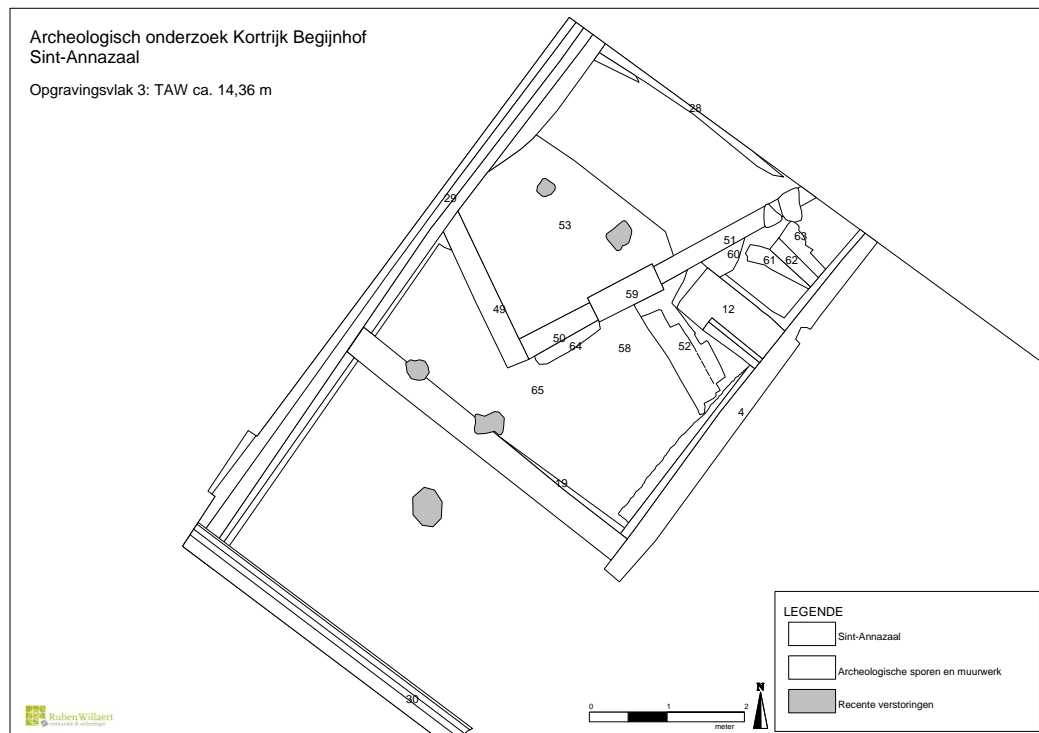
Tegen de zuidzijde van S46 was een vermoedelijk vloerrestant bewaard: **S47**. S47 bestond uit zowel baksteen- als natuursteenfragmenten, die ingebed waren in een kalkmortelpakket. Opvallend was de afwijkende oriëntatie van S47 t.o.v. S46 (en alle overige structuren). De vloer leek een cirkelvormig patroon te volgen. S47 was echter dusdanig verstoord, dat dit niet met zekerheid kon vastgesteld worden.

Een gelijkaardig muurfragment werd aangetroffen in de zuidelijke zone, tijdens de aanleg van het profiel: **S48**. Deze structuur vertoonde qua opbouw sterke gelijkenissen met S46. Het muurfragment was echter te fragmentarisch om nog in grondvlak te kunnen blootleggen.

Figuur 35. Muur S46 en mogelijk vloerniveau S47

3.1.4. OPGRAVINGSVLAK 3

Figuur 36. Overzichtssplan van opgravingsvlak 3

Figuur 37. Overzichtsfoto van opgravingsvlak 3

Op een derde archeologisch vlak (ca. 14,36m +TAW) werden opnieuw een aantal bakstenen muren aangetroffen, die een andere oriëntatie vertoonden dan de muren en structuren die zich op een hoger niveau bevonden.

Onder de funderingen van de haardstructuren werd **S49** aangetroffen: een noord-zuid georiënteerde muur. S49 was opgebouwd uit orangerode bakstenen van 24x11,5x5,5cm en vrij zachte beige kalkmortel. De muur had een dikte van 1 ½ steen; in totaal waren 4 baksteenlagen bewaard. Onderaan rustte deze muur op een dun kalkniveau, die de grens vormde met het onderliggende puinpakket (S57). Muur S49 was aan noordelijke zijde uitgebroken voor de aanleg van buitenmuur S29. Aan zuidelijke zijde maakte de muur een hoek in oostelijke richting, met een oost-west georiënteerde muur, bestaande uit 3 segmenten: S50, S59 en S51.

Het westelijke segment van deze muur, **S50**, vertoonde dezelfde opbouw als muur S49, hoewel deze smaller was. De dikte van muur S50 (14,41m +TAW) bedroeg slechts 1 steen. Ter hoogte van de hoek kon duidelijk vastgesteld worden dat S50 en S49 met elkaar in verband gemetseld waren en bijgevolg tot dezelfde structuur behoorden. Tegen de zuidzijde van S50 werd lokaal een verbreding vastgesteld: **S64** (14,32m +TAW). Deze was heel rommelig gemetseld en bestond voornamelijk uit recuperatiemateriaal, vervat in een kalkmortelpakket. Vermoedelijk betrof het een (later toegevoegde) versteviging van S50, gezien de geringe dikte van muur S50 en de ligging ervan op een puinpakket. S64 (lengte 0,96m) liep, net als S50 (lengte 1,06m), tot tegen S59.

Aan het oostelijke uiteinde van S50, dat vlak afgewerkt was, kwam **S59** voor op 14,31m +TAW: een lokale verbreding binnen de muur. Dit segment kende opnieuw dezelfde opbouw als S49 en S50 en vertoonde eveneens een dikte van 1 ½ steen. In totaal waren nog 4 baksteenlagen bewaard, waarvan de onderste 2 lagen zich onder de onderkant van S49/S50 bevonden. Opvallend was dat dit segment veel slordiger gemetseld was dan de overige segmenten van de muur. Of het hier om een latere aanpassing ging, kon niet met zekerheid bepaald worden. Zowel aan westelijke zijde (met S50) als aan zuidelijke zijde (met S52) bevond zich immers een bouwnaad.

Figuur 38. Muur S50 en S51, met centraal het bredere segment S59

Figuur 39. Muur S52, na het weghalen van S51, 59 en 50

Het oostelijke segment van de oost-west verlopende muur, **S51**, vertoonde dezelfde kenmerken als S50. De muur (14,01m +TAW) was net als S50 1 steen dik. S51 lag gedeeltelijk onder het centrale segment (S59), tot tegen de hoek met S52. In totaal waren nog 5 baksteenlagen bewaard, die zich alle onder de onderkant van S59 bevonden. Muur S50/S59/S51 vertoonde m.a.w. een vertrappt verloop in oostelijke richting, waarbij elk segment zich iets dieper bevond dan het vorige. Aan zuidelijke zijde lag de noordelijke hoek van de fundering van S12 tot tegen muur S51 en was -wellicht ter extra versteviging van S12- ertegen gemetseld. Het verband met S60 kon niet duidelijk vastgesteld worden. Ter hoogte van het oostelijke geregistreerde uiteinde van S51 kwamen enkele grote natuurstenen blokken voor, bestaande uit kalkzandsteen. Aan oostelijke zijde was de muur uitgebroken, waarschijnlijk voor de aanleg van de fundering van muur S28.

Ter hoogte van de zuidzijde van segment S59 werd een muur aangetroffen, die haaks op S59 stond: **S52** (14,31m +TAW). Waarschijnlijk behoorde deze muur tot dezelfde structuur als de bovenvermelde muren. S52 was immers opgebouwd met dezelfde stenen als S49/S50, waarbij echter ook gebruik werd gemaakt van recuperatiemateriaal. S52 was tegen S59 en S51 gemetseld; de hoek met beide muursegmenten was gedeeltelijk oversneden door de fundering van S12. S52 was bovenaan uitgebroken voor de aanleg van het hoger gelegen muurrestant S46 en was aan zuidelijke zijde volledig uitgebroken voor de aanleg van de fundering van S4. In totaal konden nog 4 baksteenlagen geregistreerd worden.

Ten oosten van de muur kon nog een klein restant van een kalkniveau waargenomen worden. Gezien de beperkte bewaringstoestand kon niet met zekerheid vastgesteld worden of dit kalkniveau te associëren was met een vloer of eerder te interpreteren was als een afvalpakket.

Ook ten zuiden van S51 werden op dit niveau enkele bakstenen structuren aangetroffen. In de hoek tussen S51 en S12 kwam **S60** voor op 13,95m +TAW. S60 was in verband gemetseld met S12 en vertoonde aan zuidelijke zijde 1 versnijding van ½ steen dik. De bewaarde hoogte bedroeg maximaal 2 baksteenlagen, waarbij de onderzijde correspondeerde met de onderzijde van S12. Het verband met S51 is niet helemaal duidelijk. Waarschijnlijk werd S60 tegen S51 aan gemetseld, waardoor S51 -door zijn ligging- gedeeltelijk werd herbruikt binnen de structuur. Van een hoger gelegen deel van S60, dat eventueel boven S51 zou doorgelopen hebben, konden geen sporen teruggevonden worden.

Tussen S51 en S4 bevond zich een restant in baksteen, dat mogelijk te interpreteren is als een bakstenen vloerniveau: **S61/S63** (13,86m +TAW). Het restant bestond uit oranje-rode bakstenen van 24x11,5x5,5cm en vrij zachte beige kalkmortel. Opmerkelijk was het feit dat S61/S63 bestond uit 2 tot 3 baksteenlagen boven elkaar. Hieruit kan afgeleid worden dat de structuur, hoewel deze wellicht op een gegeven moment heeft dienst gedaan als vloerniveau, oorspronkelijk waarschijnlijk een andere functie had. Mogelijk gaat het hier om de fundering van een (bakstenen) trap.

Centraal op dit vloerniveau werden sporen aangetroffen, die mogelijk kunnen wijzen op de aanwezigheid van een smalle scheidingsmuur (**S62**), die haaks op S4 stond. Op de bakstenen van S61/63 werd een restant kalkmortel met een rechtlijnige verloop vastgesteld. Het verloop, evenals de breedte van het spoor, wijzen in de richting van een afgebroken muur. Een tweede aanwijzing hiervoor was een bouwspoor, zichtbaar in S4. Ten noordoosten van S12 was een tweede muur van ½ steen dik tegen S4 gemetseld. Hierin was onderaan -aan noordoostelijke zijde- een boog in het metselwerk zichtbaar. Het ging hierbij niet om een spaarboog, maar eerder een sierboog, zoals bij raam- en deuropeningen vaak voorkomt. De functie van deze opening op deze diepte is onduidelijk. Ter hoogte van de zuidwestelijke rand van deze boog bevond zich S63, die er perfect mee correspondeerde. Ten noordoosten van S63 en ter hoogte van de gemetselde boog, bevonden de bakstenen van S63 zich allemaal volgens een noord-zuid oriëntatie, i.t.t. S61,

wat op zich ook een aanduiding geeft voor een tweedeling binnen de structuur. De reden voor deze opdeling is echter eveneens onduidelijk.

Op dit derde archeologische vlak werd tevens duidelijk dat muur S28 gedeeltelijk rustte op een oudere muur, die slechts gedeeltelijk werd uitgebroken en herbruikt voor de nieuwe (huidige) buitenmuur. Wat het materiaalgebruik en de algemene opbouw betreft, kon vastgesteld worden dat deze gelijktijdig met muur S19 moet opgetrokken zijn. Deze fundering dient m.a.w. als de noordelijke tegenhanger van S19 beschouwd te worden.

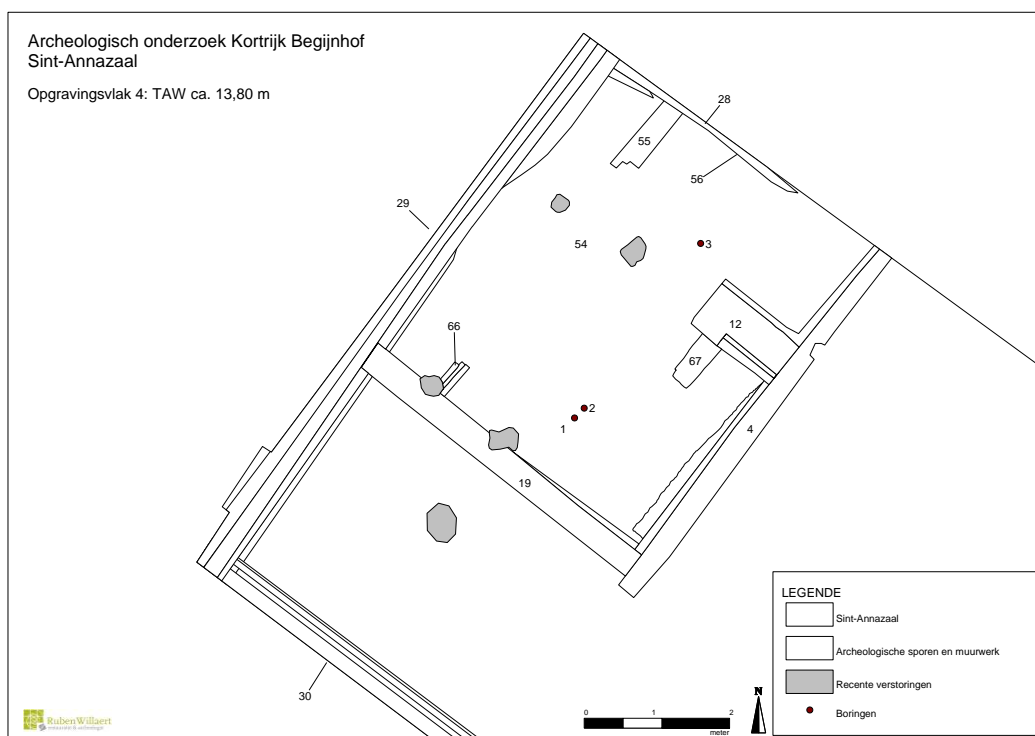

Figuur 40. Mogelijk vloerrestant S61/63

Figuur 41. Buitenmuur S28 rustte op de fundering van een oudere muur

3.1.5. OPGRAVINGSVLAK 4

Figuur 42. Overzichtsplan van opgravingsvlak 4

Bij het verdiepen naar de maximale graafdiepte tenslotte werd een vierde archeologisch vlak aangelegd op ca. 13,80m +TAW. Op dit niveau kwamen nog 3 bakstenen structuren aan het licht. Ter hoogte van de noordelijke hoek van het opgravingsvlak kwam een noordoost-zuidwest georiënteerde, bakstenen gootstructuur voor op 13,64m +TAW: **S55** (fig. 43). Deze was opgebouwd met rode bakstenen van 27x13x5,5cm en groene zandige kalkmortel. S55 had een breedte van 36cm, waarbij de breedte van de dekstenen telkens 1 steen dik was, met aan westelijke zijde een versnijding van 5cm en aan oostelijke zijde een versnijding van 4cm. De opvulling van de structuur bestond uit donkergrijs organisch slib. S55 liep aan noordoostelijke zijde deels verder onder muur S28. De structuur was verzakt in zuidwestelijke richting en was aan zuidwestelijke zijde oversneden door S53.

S53 bestond uit een grote kuil of pakket, bestaande uit een sterk organische vulling, die onder de hoger gelegen muren S49, S50 en S59 verder liep. De aflijning van S53 kon geregistreerd worden vanaf 13,54m +TAW.

Centraal in het vlak kon het verdere verloop van de gootstructuur geregistreerd worden (**S66**). Hierbij was hoofdzakelijk gebruik gemaakt van recuperatiemateriaal voor de zijwanden en waren geen dekstenen meer bewaard. De noordoostelijke zijde van S66 was -ter hoogte van S49- uitgebroken, vermoedelijk door hetzelfde organische pakket dat S55 oversneed.

Muurfragment **S67** werd aangetroffen onder muur S52, op ca. 14,07m +TAW. Het betrof een noordoost-zuidwest verlopende muur, die aan zuidwestelijke zijde eindigde en vlak afgewerkt was. S67 was opgebouwd uit oranje en bruine bakstenen van 27x13x5cm en vrij zachte beige kalkmortel, waarin vrij veel kalkfragmenten vervat waren. In totaal waren nog 6 baksteenlagen bewaard. Aan noordoostelijke zijde liep de muur onder S12 door. De bovenste lagen van S67 waren aan zuidoostelijke zijde gedeeltelijk uitgebroken.

Figuur 43. Bakstenen gootstructuur S55, met de dekstenen nog aanwezig

Figuur 44. Gootstructuur S66

Figuur 45. Muur S67 liep onder S12 door

3.2. STRATIGRAFISCHE OPBOUW

Wat de stratigrafische opbouw van de bodem betreft, kon een opmerkelijk verschil vastgesteld worden in de zone ten zuiden van muur S19 en de zone ten noorden van deze muur.

Ten zuiden van S19 werden onder de aangetroffen bakstenen en natuurstenen vloerniveaus en onder het straatniveau voornamelijk puinpakketten (fig. 46, L14 t.e.m. L21) vastgesteld; de onderkant van deze pakketten situeerde zich op ca. 14,96m +TAW. Daaronder kwam een dik homogeen zandig pakket voor (fig. 46, L23, L25), die de aanlegselef en het uitbraakspoor van S48 afdekte. Al deze pakketten werden doorsneden door de aanlegselef van S19 (fig. 46, L22).

Ten noorden van S19 werd opnieuw een dik puinpakket (fig. 46, L1) aangetroffen onder de geregistreerde vloerniveaus (S17 en S18). Onder dit pakket werd in deze zone echter een veel sterkere gelaagdheid vastgesteld, met bovenaan (14,86m +TAW) een steriel zavelpakket van ca. 4cm dik (fig. 46, L5). Ter hoogte van S46/S47 werd een puinpakket aangetroffen (fig. 46, L9), die wellicht in verband moet gebracht worden met het mogelijke vloerniveau S47.

Onder dit niveau werd -ten noorden van S19- het profiel verder gezet tot op de maximale uitgraafdiepte (P1N-N2). Binnen dit profiel kon vastgesteld worden dat de verschillende pakketten een schuine gelaagdheid vertoonden en afhielden in noordelijke richting. Onderaan deze pakketten kwam een sterk organische laag voor (fig. 46, L37). Deze kan in verband gebracht worden met de organische laag of kuil die binnen het onderzoeksgebied werd aangetroffen (S53). Deze schuine pakketten werden doorsneden door de funderingen van de oost-west en noord-zuid georiënteerde bakstenen structuur (S49-S52 en S59).

Er werden 2 boringen geplaatst om de diepere stratigrafische opbouw te kunnen registreren, alsook de grens met de onverstoorte moederbodem (fig. 42). De eerste boring (B1) moest worden opgegeven worden op -79cm onder opgravingsvlak 4, omwille van een te groot puinfragment in de bodem op deze locatie.

Deze werd opnieuw gezet als B2, op 13,62m +TAW, 17cm ten noordoosten van B1. Bij boring B2 kon vastgesteld worden dat de pakketten, waarin antropogene inclusies voorkomen, zich tot op een diepte van 325cm onder de maximale graafdiepte (ca. 10,37m +TAW) bevonden. Vanaf een diepte van -288cm werd een gelaagdheid binnen de aangetroffen pakketten geregistreerd. Onder deze pakketten kwam homogeen beige zand voor, waarschijnlijk te interpreteren als natuurlijke moederbodem. Boring B2 werd beëindigd op 10,10m +TAW (cfr. tabel 1).

Boring B3 werd ten noordoosten hiervan geplaatst, ter hoogte van de noordelijke hoek van S12, op 13,54m +TAW. De onderlinge tussenafstand met B2 bedroeg ca. 2,66m. De gelaagdheid in de boring was sterk verschillend met die vastgesteld in B2. Bovenaan bevonden zich gelijkaardige ophogingspakketten, met verschillende antropogene inclusies. Onderaan (vanaf -286cm, 10,68m +TAW) kwamen echter verschillende humeuze en organische pakketten voor, die afgedekt werden door een laag die veel houtresten bevatte. Boring B3 werd beëindigd op -361cm (9,93m +TAW); de onderkant van deze organische pakketten werd niet bereikt.

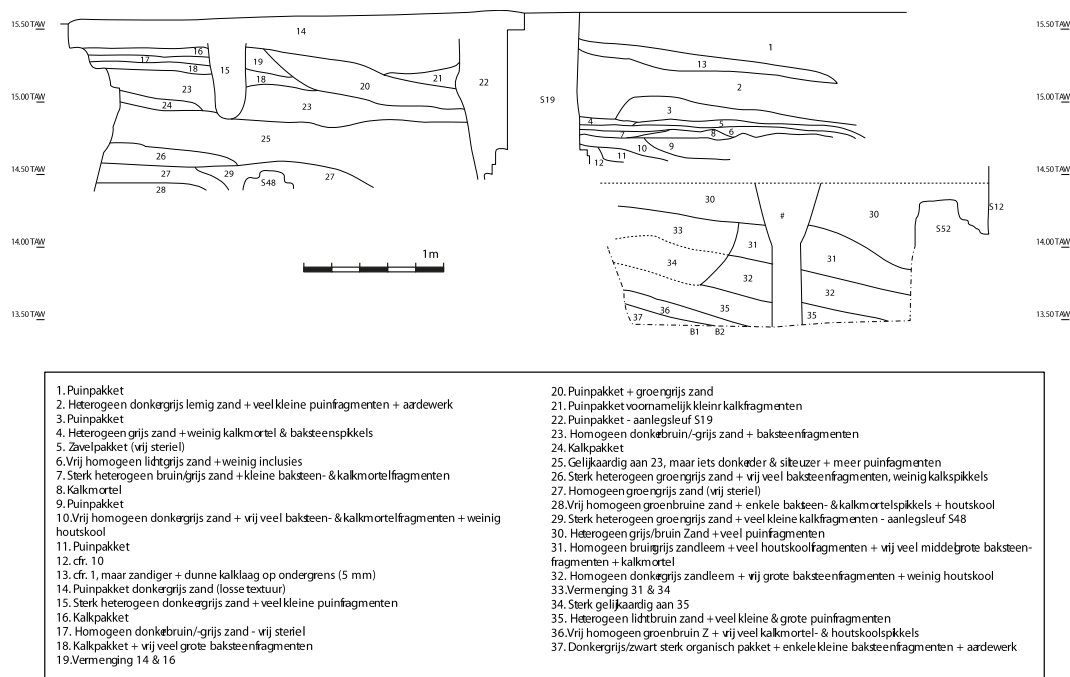
Dergelijke organische vullingspakketten kunnen mogelijk geassocieerd worden met de aanwezigheid van een gracht, die zich onder (de noordelijke helft van) het onderzoeksgebied bevindt. Gezien het feit dat de grens en insteek van een gracht in dergelijke pakketten moeilijk te bepalen valt aan de hand van het beperkt aantal boringen dat binnen de huidige opdracht kon gezet worden, is dit echter niet met zekerheid vast te stellen. Deze hypothese kan bij latere werken rond het gebouw, d.m.v. bijkomende boringen, bevestigd of ontkracht worden.

<i>Diepte (cm)</i>	<i>Beschrijving</i>
0-13	Vrij homogeen groenbruin zandig met vrij veel kalkmortel- en houtskoolspikkels (cfr. P1/L36)
13-40	Donkergrijs/zwart sterk organisch pakket (cfr. P1/L37)
40-150	Vrij homogeen groengrijs zandig met vrij veel kleine baksteenfragmenten
150-255	Vrij homogeen groengrijs zandig met weinig, kleine natuursteenfragmenten en weinig baksteenspikkels
255-288	Vrij homogeen donkergrijs zandig met weinig houtskoolspikkels
288-297	Heterogeen groengrijs/donkergrijs zandig met een vage gelaagdheid, met houtskoolfragmenten
297-325	Heterogeen beige/grijs, onregelmatig gelaagd met kleine puinfragmenten en kalkmortel- en houtskoolspikkels
325-	Homogeen beige zand met weinig Fe-concreties
BB 352	

Tabel 1. Boorstaat boring 2

<i>Diepte (cm)</i>	<i>Beschrijving</i>
0-169	Donkergrijs/zwart sterk organisch met kleine puinfragmenten
169-208	Bruingrijs, licht humeus zandig met veel baksteenfragmenten en lokaal lichtgroengrijze zandige vlekken
208-213	Plastisch, donkergrijs lemig met kalkfragmenten
213-216	Donkerbruin humeus bandje met een lichte horizontale gelaagdheid onderaan
216-286	Grijs zandig met weinig kleine kalk- en baksteenfragmenten, 272-276: twijgjes 276-280: witgrijs hout 280-286: twijgjes
286-292	Schuine gelaagdheid (2-3mm) lichtgrijs zand/donkerbruin humeus zand met kleine baksteenfragmenten
292-322	Donkerbruin humeus zandig met weinig kleine baksteenfragmenten
322-324	Groengrijs zandig bandje
324-	Donkerbruingrijs organisch, plastisch met enkele baksteenspikkels
BB 361	

Tabel 2. Boorstaat boring 3

Figuur 46. Profiel 1, met centraal muur S19

Figuur 47. P1 - niveau 1, ten noorden van S19

Figuur 48. P1 - niveau 1, ten zuiden van S19

Figuur 49. P1 - niveau 2, ten noorden van S19

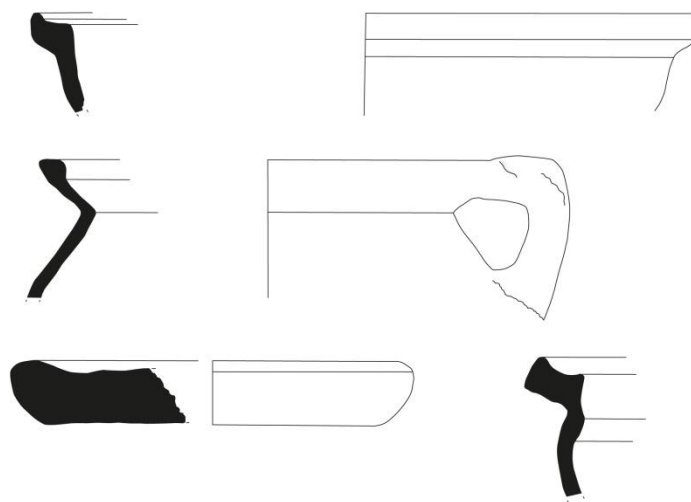
3.3. AARDEWERK

Het aardewerk dat werd aangetroffen tijdens het onderzoek, kan grotendeels in twee groepen ingedeeld worden. Voor een gedetailleerde beschrijving van het aardewerk wordt verwezen naar de digitale bijlage.

De oudste pakketten die werden aangesneden tijdens de opgraving (S53, S54) en die -op basis van de stratigrafie- voorafgaan aan de oudste bakstenen structuren, kunnen gedateerd worden in de late 14de - 1ste helft 15de eeuw¹⁸ (fig. 50, 51 en 52). Dit komt overeen met de datum die in de historische bronnen wordt opgegeven voor de demping van de gracht en de verkaveling van het terrein (1411-1429).

Zowel de structuren uit fase 1 (S55, S66 en S67) als die uit fase 2 (S49, 50, 51, 52, 59, 64) werden aangelegd op en in deze pakketten.

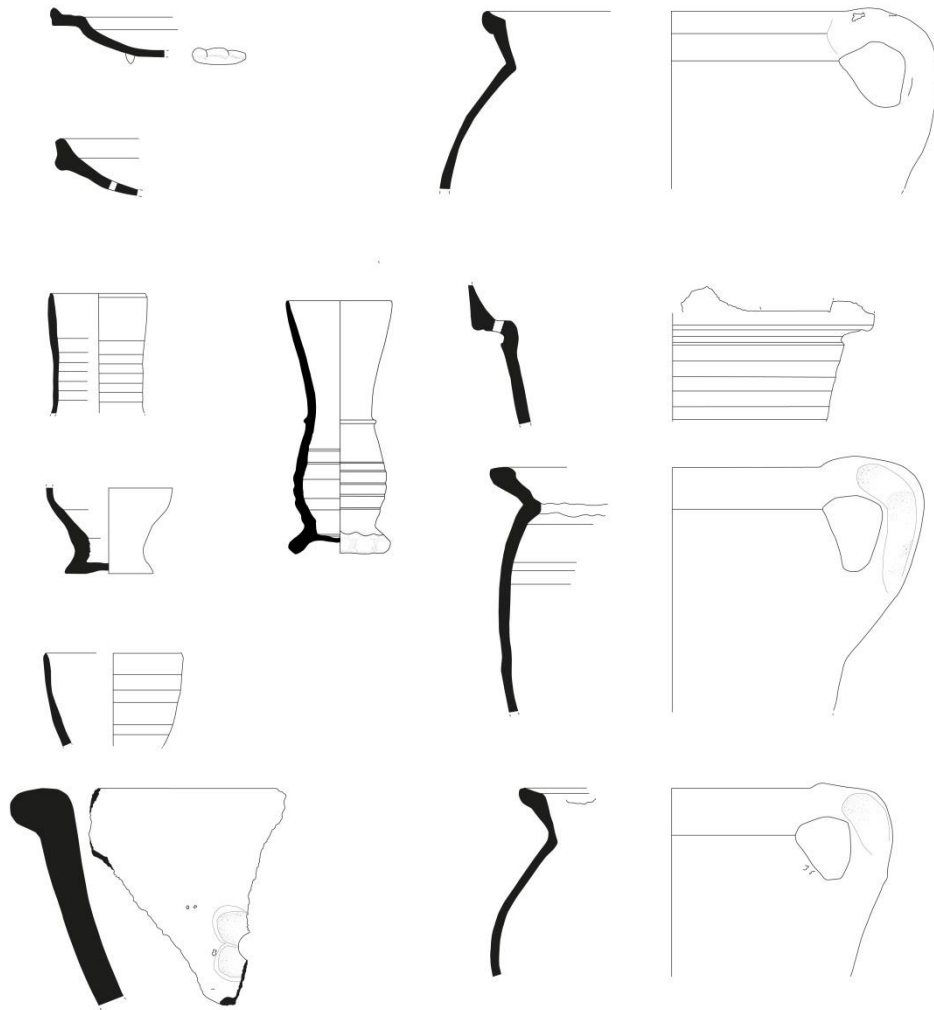
Het gerecupereerde aardewerk uit de pakketten, die deze laatste bakstenen structuren afdekken, kan gesitueerd worden in de 2de helft 15de - 1ste helft 16de eeuw. Daarbij horen zowel de pakketten onder de aangetroffen vloerniveaus (S8, S16) als de opvulling van de ondiepe kelderstructuur (S1), die met deze vloerniveaus in verband kan gebracht worden¹⁹. Dit insinueert dat het gebouw, dat in verband moet gebracht worden met deze vloerniveaus slechts gedurende een (relatief) korte periode heeft gefunctioneerd, voorafgaand aan de bouw van de Grote Zaal.

Figuur 50. Diagnostische aardewerkfragmenten uit S54 (schaal 1:3)

¹⁸ Dit o.a. omwille van het feit dat er slechts heel weinig kannen met een gewone, rechte hals in het ensemble voorkwamen, wat een indicatie is dat de context niet in de volle 14de eeuw te situeren is. Anders zouden de kannen prominent aanwezig moeten zijn binnen deze context.

¹⁹ De opvulling van de kelder wordt echter wel iets ruimer gedateerd: 2de helft 15de - 16de eeuw.

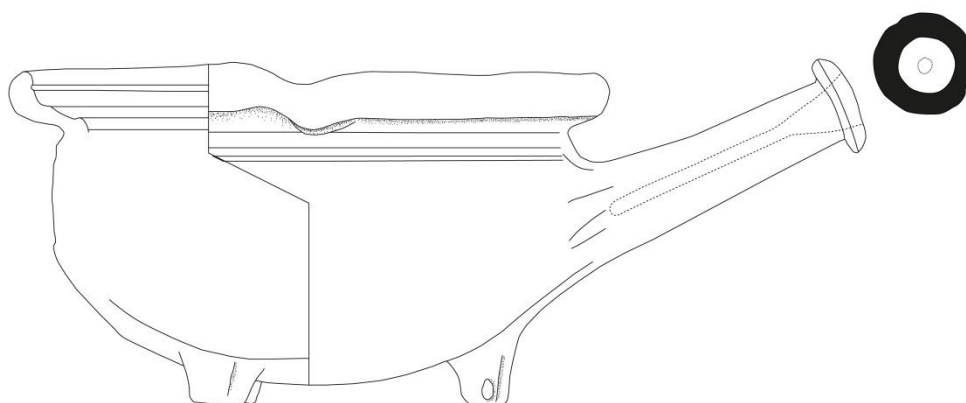
Figuur 51. Diagnostische aardewerkfragmenten uit S53 (schaal 1:3)

Opmerkelijk was de typologie van één van de aangetroffen veegpotten. Veegpotten waren meestal gerecupereerde recipiënten: men maakte gebruik van een bestaande pot, waarvan bijvoorbeeld een oor of greep was afgebroken, zoals bij de steelgrape van S45 (fig. 53 en 55). De bovenste van de 2 veegpotten, die werden aangetroffen in de ondiepe kelder (S26), vertoonde echter volledig andere kenmerken. Deze pot had een ronde, quasi conische bodem, zonder enige vorm van steunelementen (fig. 54 en 56). Deze vorm kwam in deze periode niet in de gewone productie voor. Het ontbreken van glazuur op een oxiderend gebakken recipiënt insinueert ook geen alledaags gebruiksvoorwerp. Deze vorm vertoont sterke gelijkenissen met zgn. *klankpotten*: akoestische potten die in kerkmuren en -plafonds ingemetseld werden om de akoestiek te verbeteren²⁰.

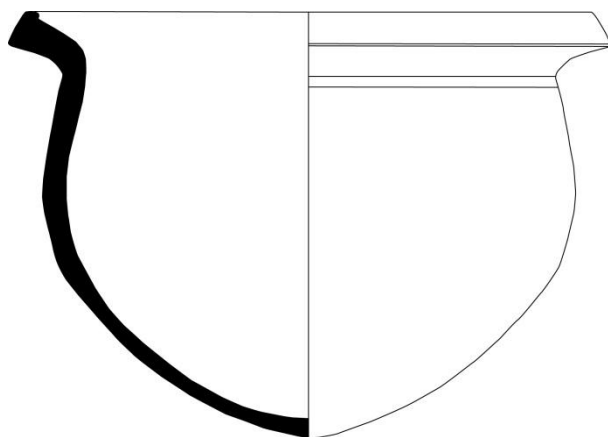
²⁰ Met dank aan Koen De Groot (OE)

Figuur 52. Drinkbekertje uit S53

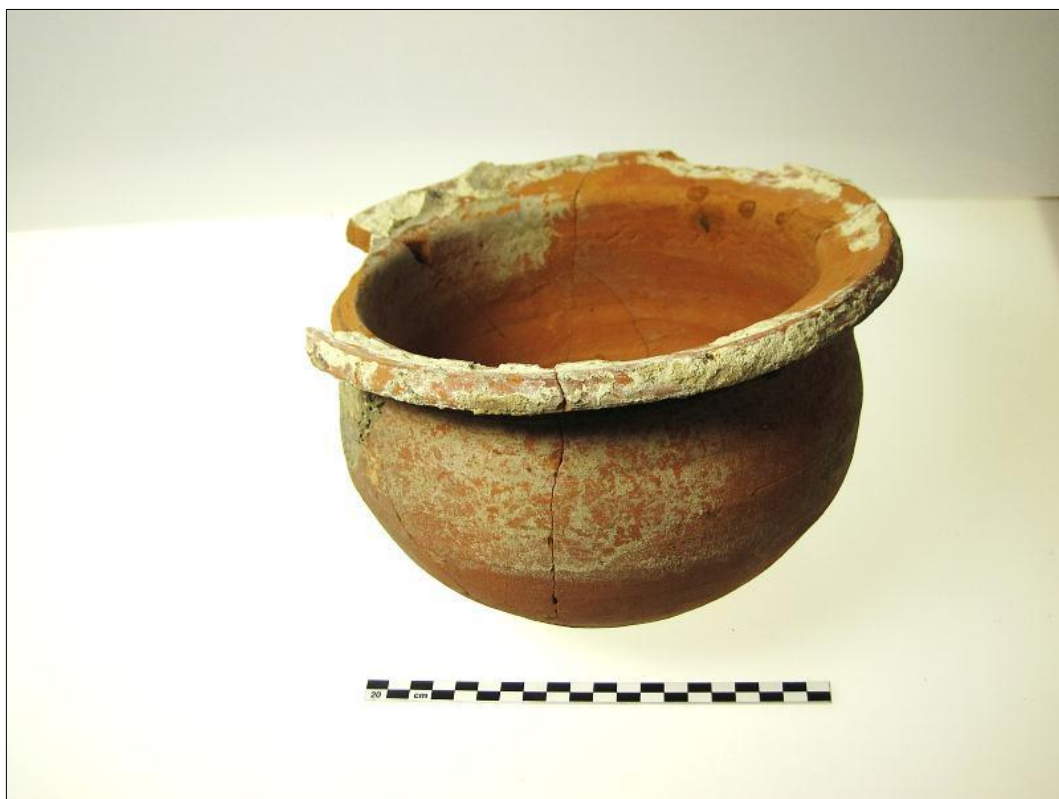
Figuur 53. Steelgrape, gerecupereerd als veegpot S45 (schaal 1:3)

Figuur 54. Bovenste veegpot uit vloer S26 (schaal 1:3)

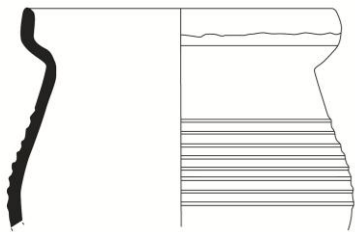

Figuur 55. Veegpot S45

Figuur 56. Bovenste veegpot uit S26

Een laatste opmerkelijk aardewerkfragment betrof een zeldzaam fragment in Rijnlandse import, zgn. Haffner-waar (fig. 57). Dit type aardewerk wordt gedateerd in de 16de eeuw. Het randfragment werd aangetroffen onder de sierboog, die voorkwam onderaan in het noordelijk deel van muur S4. Deze datering stelt dat de vulling tussen S12 en S28 pas in een vrij late periode tot stand is gekomen en moet gelinkt worden aan de bovenste ophogingspakketten.

Figuur 57. Fragment Haffner-waar, Rijnlandse import uit de 16de eeuw

3.4. NATUURWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

Tijdens het onderzoek werden in totaal 5 bulkmonsters verzameld (tabel 3): 1 staal was afkomstig van de kalkmortel van het mogelijk vloerniveau S47, 3 stalen uit het organische pakket van S53 en 1 staal uit de vulling van gootstructuur S55.

De bulkmonsters uit S53 (M2, M3 en M4) werden uitgezeefd, waarbij de zeefresidu's werden gecontroleerd op de aanwezigheid van macroresten. Het bulkmonster uit S55 (M5) werd niet uitgezeefd, aangezien er geen aanwijzingen waren t.b.v. de aanwezigheid van macroresten in deze vulling.

Aangezien uit S53 reeds heel wat dateerbaar vondstmateriaal gerecupereerd kon worden en aangezien dit niet het onderste opvullings- of ophogingspakket betrof, kan een verdere analyse van de zeefresidu's vermoedelijk weinig aanvullende informatie bieden. Hetzelfde geldt voor de twee andere monsters: hoewel deze in theorie een fijnere datering van de desbetreffende bouwfasen kunnen vooropstellen, kon in M1 weinig houtskool vastgesteld worden en kon ook in M5 weinig materiaal vastgesteld worden, dat in een fijne datering kan voorzien. Archeobotanisch onderzoek op de macroresten uit de staalnames kan binnen dit onderzoek waarschijnlijk ook weinig meerwaarde bieden. Verdere analyse op deze monsternames lijkt bijgevolg niet aangewezen.

Monsternr.	Spoor	Profiel	Laag	type	Omschrijving
1	47			bulk	kalkmortel vloerniveau
2	53			bulk	organische vulling
3	53			bulk	organische vulling
4		1	37	bulk	organische vulling
5	55			bulk	vulling gootstructuur

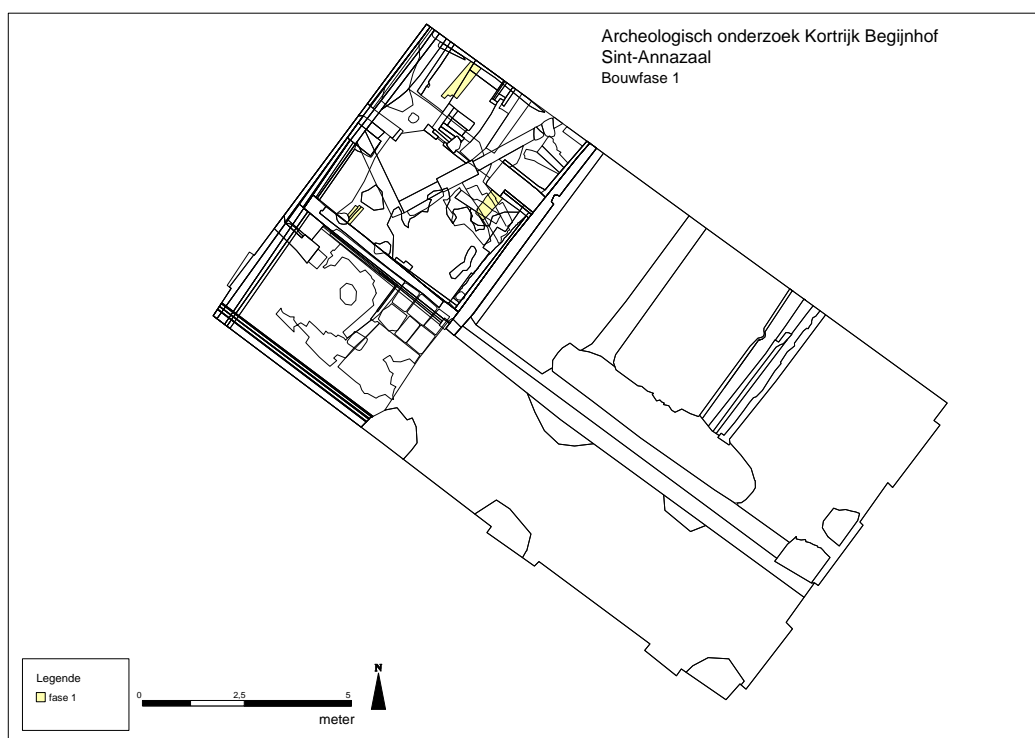
Tabel 3. Monsterlijst met de 5 verzamelde bulkmonsters

3.5. INTERPRETATIE EN FASERING

Om een overzichtelijk beeld te schetsen van de fasering binnen de aangetroffen structuren worden deze hier besproken, vertrekkende van de oudste fase (fase 1) tot de jongste fase (fase 6). Hierbij dient opgemerkt te worden dat verschillende van deze vooropgestelde fasen nog eens onder te verdelen zijn in kleinere subfasen, waarbij het meestal kleinere verbouwingen betreft.

Uit de resultaten van de uitgevoerde gutsboringen kan afgeleid worden dat het gebouw zich vermoedelijk bevindt bovenop een gedempte gracht. Deze kan mogelijk in verband gebracht worden met de middeleeuwse stadsgracht, die in 1411-1429 gedempt werd om het terrein bouwrijp te maken. Deze structuur gaat vooraf aan de verschillende fasen van bebouwing op de site.

3.5.1. FASE 1

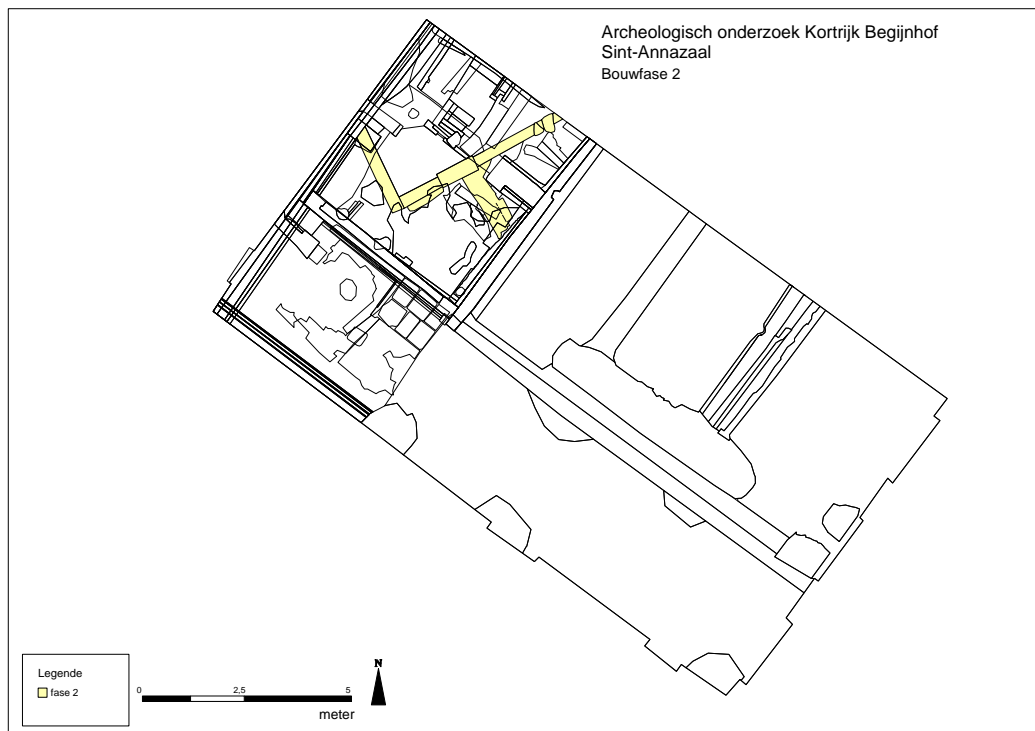

Figuur 58. Overzichtsplan van de structuren uit fase 1

In een eerste fase -fase 1A- kwamen binnen het grondvlak 2 structuren voor, die beide noordoost-zuidwest georiënteerd waren. Het betrof een bakstenen muursegment (S67), waarvan -omwille van de beperkte bewaringstoestand- geen verdere functionaliteit of grondplan kon bepaald worden, en een bakstenen gootstructuur (S55, S66). De gootstructuur kon niet meer vastgesteld worden ten zuiden van S19 (fase 5), waaruit kan afgeleid worden dat deze waarschijnlijk ongeveer op deze locatie vertrok.

In een latere fase -fase 1B- werd deze gootstructuur oversneden door een grote kuil met een sterk organisch vullingspakket (S53), waaruit een grote hoeveelheid aardewerk kon gerecupereerd worden. Dit aardewerk situeert de opvulling van de kuil in de late 14de - 1ste helft 15de eeuw.

3.5.2. FASE 2

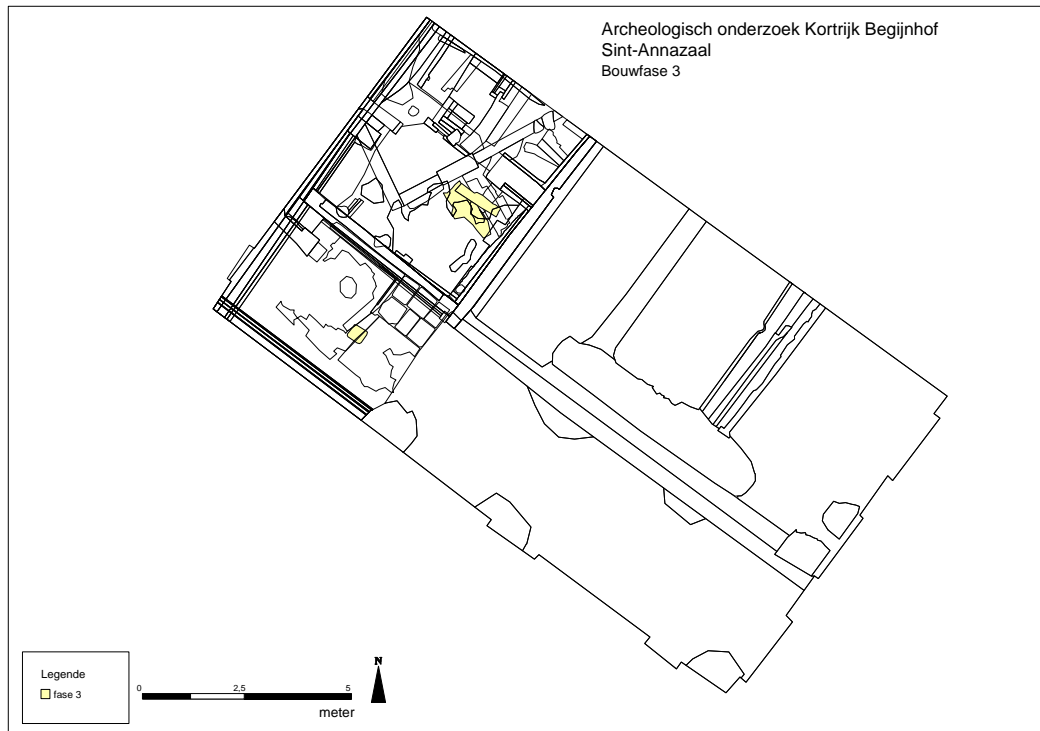
Figuur 59. Overzichtsplanning van de structuren uit fase 2

In fase 2 werd een gebouw opgetrokken met een bakstenen fundering, die de structuren uit fase 1 afdekte. Dit gebouw kenmerkte zich door een oriëntatie, die afweek van de voorgaande structuren: de funderingen situeerden zich noord-zuid en oost-west. Het gebouw bestond uit ten minste 2 verschillende ruimtes, waarbij de zuidelijke ruimte, gezien de bouwnaad tussen de funderingen, wellicht een later aanbouw betrof.

Het aardewerk, dat werd aangetroffen in de pakketten waarin de funderingen zijn aangelegd, is te situeren in de late 14de - 1ste helft 15de eeuw. Ook uit de puinvulling binnen de funderingen kon dateerbaar vondstmateriaal gerecupereerd worden. Deze vondsten geven een ruime datering in de 14de - 16de eeuw.

Op basis van de oriëntatie van het gebouw en het aangetroffen vondstmateriaal, kan aangenomen worden dat dit gebouw zich waarschijnlijk op het terrein bevond, voorafgaand aan de bouw van begijnenhuisjes op dit specifiek deel van het terrein.

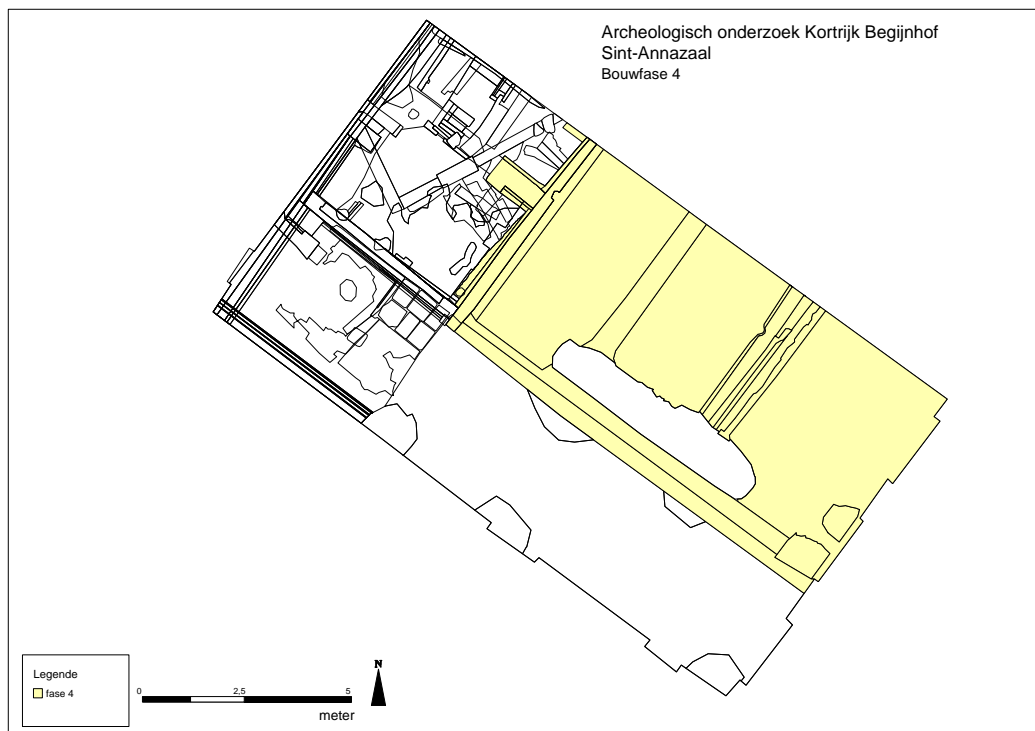
3.5.3. FASE 3

Figuur 60. Overzichtsplanning van de structuren uit fase 3

Tot fase 3 behoren enkele muursegmenten, die werden aangetroffen binnen opgravingsvlak 2. Het betrof 2 muurfragmenten (S46 en S48) en een mogelijk vloerrestant (S47). De verstoringsgraad van de structuren was echter dermate groot, dat amper iets kon afgeleid worden m.b.t. de (gebouw)structuren waartoe ze behoorden. Wel kon vastgesteld worden dat deze een noordwest-zuidoost verloop vertoonden: de oriëntatie van de structuren op de site in deze periode veranderde m.a.w. opnieuw naar de huidige oriëntatie van het gebouw.

3.5.4. FASE 4

Figuur 61. Overzichtsplan van de structuren uit fase 4

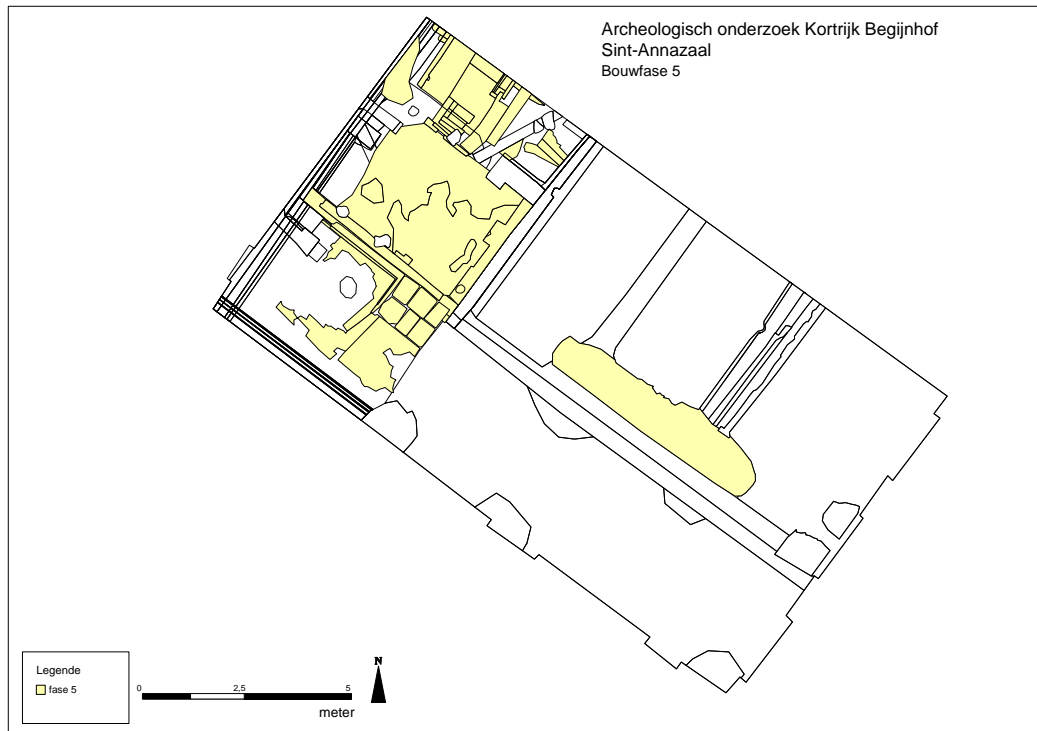
Een nieuw gebouw werd opgetrokken in fase 4, met een rechthoekig grondplan en minimale afmetingen van ca. 11m (lengte) en ca. 6m (breedte). Dit gebouw werd voorzien van 3 parallelle, noordoost-zuidwest georiënteerde kelderruimtes met een tongewelf. Deze kelders konden wellicht betreden worden via een trap, die zich aan de buitenzijde van het gebouw bevond. De zware fundering van S12 en de sporen, die zichtbaar waren in de huidige noordoostelijke buitenmuur, kunnen mogelijk als de zijwanden van deze toegangstrap beschouwd worden.

De noordwestelijke muur van dit gebouw (S4) had in deze fase duidelijk een functie als buitenmuur. De muur was bezet met een laag kalk, die voorzien was van een zwarte plintbeschildering. De onderzijde van deze plintbeschildering correspondeerde met het huidige straatniveau binnen het begijnhof. Dit straatniveau werd ook aangetroffen in het zuidelijke deel van opgravingsvlak 1.

Tijdens dit onderzoek kon niet uitgesloten worden dat het gebouw oorspronkelijk een grotere oppervlakte besloeg en zich m.a.w. verder uitstrekte in zuidoostelijke richting. Op basis van de geregistreerde kelderruimtes kan echter wel aangenomen worden dat de noordoostelijke en zuidoostelijke muren corresponderen met deze van het huidige gebouw.

Mogelijk kan dit bouwvolume in verband gebracht worden met wat uit de historische bronnen bekend staat als 'de Kleine Zaal', terwijl tot op heden werd aangenomen dat deze zich onder het aanpalende gebouw (nr. 27) bevond.

3.5.5. FASE 5

Figuur 62. Overzichtplan van de structuren uit fase 5

In fase 5A werd tegen het bouwvolume uit fase 4 een nieuw gebouw geplaatst, begrensd door S19 in het zuiden en de fundering onder de huidige buitenmuur in het noorden. De breedte van dit nieuwe gebouw bedroeg hetzelfde als het aangrenzende gebouw uit fase 4. De lengte ervan kon binnen dit onderzoek niet bepaald worden, aangezien de muren van het gebouw verder onder de huidige noordwestgevel doorliepen. Waarschijnlijk liepen deze door tot tegen het volgende gebouw: het huidige straatje ten noordwesten van het gebouw bestond toen immers nog niet, aangezien dit gebouw de noordgrens van het begijnhof vormde, waarachter de stadsgracht was gelegen (fig. 8). Een verdere aanwijzing hiervoor is de aanwezigheid van een kleine knik in de rooilijn van de achterliggende huizen. Dit betreft mogelijk een litteken van een gebouw dat er ooit heeft gestaan.

De funderingen van dit gebouw waren tot op zeer grote diepte aangelegd, tot net boven de maximale graafdiepte, waarschijnlijk omwille van stabiliteitstechnische redenen, te wijten aan de onderliggende grachtpakketten.

Het loopniveau binnen dit gebouw bevond zich op hetzelfde niveau als het straatniveau. Dit straatniveau werd, samen met enkele andere buitenvloeren, aangetroffen ten zuidwesten van S19.

Vermoedelijk werd in deze fase de trapingang van de kelders van het gebouw uit fase 4 opgegeven en omgebouwd tot een beerput. Aanwijzing hiervoor was de stortkoker en mogelijk ook de gootstructuur in buitenmuur S28. Dit wijst er op dat de ingang van de kelders van dit gebouw werd verplaatst, mogelijk naar de zuidelijke hoek van dit gebouw, hoewel dit niet met zekerheid kon vastgesteld worden.

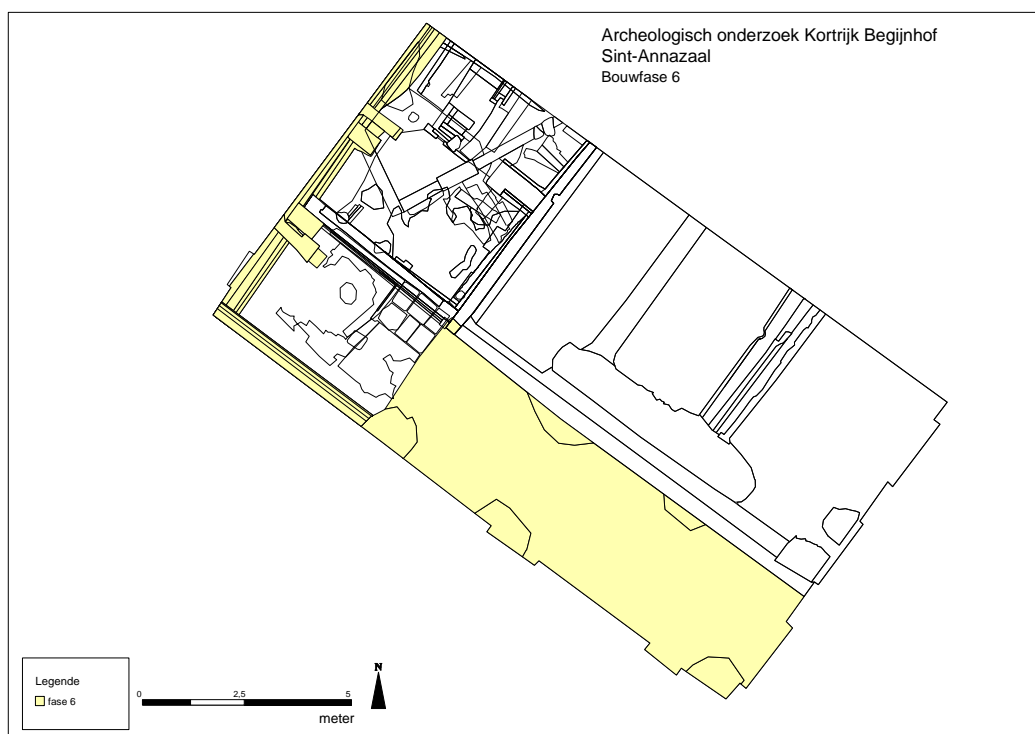
Binnen de kelders van dit gebouw uit fase 4 werd ook een verbouwing uitgevoerd: de 3 parallelle kelderruimtes werden met elkaar verbonden door een noordwest-zuidoost georiënteerde gang, die de circulatie binnen de ruimtes vergemakkelijkte.

In een volgende fase -fase 5B- werd de noordoostelijke buitenmuur (S28) hermitseld, waarbij de fundering van de originele muur deels werd herbruikt. Langs deze muur werd een ondiepe kelderruimte aangelegd, tot tegen de huidige noordwestelijke buitenmuur. De aanleg van deze kelderruimte correspondeerde met het onderste vloerniveau van het gebouw, bestaande uit zgn. Boomse tegels.

Deze ondiepe kelderruimte werd in fase 5C grondig aangepast. De noordwestelijke wand werd opgeschoven, waardoor de oppervlakte van de kelder werd gereduceerd. Het gewelf van deze noordwestelijke zijde werd ingekapt in buitenmuur S28. Ook de zuidwestelijke zijde werd hierbij aangepast: deze werd aan zuidelijke zijde uitgebreid om te corresponderen met de bovenkant van de toegangstrap en werd tevens voorzien van een nieuw gewelf.

Binnen het gebouw werd een nieuw vloerniveau aangelegd, bovenop de vorige vloer, eveneens bestaande uit Boomse tegels. Het kalkmortelniveau, waarop deze vloer werd aangelegd, liep door over de nieuwe gewelven van de ondiepe kelderruimte, wat er op duidt dat deze waarschijnlijk toegankelijk was via een luik in de vloer. Aan zuidoostelijke zijde sloot deze vloer naadloos aan op S4, de buitenmuur van het gebouw uit fase 4. Opmerkelijk hierbij was dat het er op leek dat de plintbeschildering in deze fase behouden bleef; er werden geen andere verflagen op de muur vastgesteld.

3.5.6. FASE 6

Figuur 63. Overzichtsplan van de structuren uit fase 6

In fase 6A werd het huidige bouwvolume opgetrokken en kreeg het de naam 'Grote Zaal' met zich mee. Op basis van de historische gegevens kan de voltooiing van het gebouw gesitueerd worden in 1682.

Er werd een nieuwe noordwest-zuidoost georiënteerde kelder toegevoegd, ten zuidwesten van de bestaande kelderruimtes. De toegang tot deze (half)ondergrondse ruimtes werd vanaf nu voorzien door de traptoren tegen de zuidelijke hoek van het gebouw. Het gebouw uit fase 5 aan noordwestelijke zijde werd ingekort, waardoor het huidige straatje naast het gebouw ontstond.

Tegen de nieuwe noordwestelijke buitenmuur (S29) werden de funderingen van 2 grote haardstructuren aangetroffen. Opmerkelijk was dat beide funderingen ingewerkt waren in dezelfde muur. Mogelijk wijst dit op een aanpassing van de bouwplannen tijdens het bouwen zelf, waarbij werd geopteerd voor een grotere haardstructuur dan oorspronkelijk voorzien was. De noordwestelijke ruimte van het gebouw -de onderzoekszone- werd in deze fase volledig opgevuld met puin, waardoor het vloerniveau in het hele gebouw op hetzelfde niveau, boven de gewelven van de bestaande kelders, kwam te liggen.

In een latere fase -fase 6B- werd de schouw op de benedenverdieping afgebroken en werd een groot raam in de buitengevel geplaatst. De bouwsporen van dit raam zijn nog steeds zichtbaar in de buitengevel. De schouw is op de 1ste verdieping ook nog steeds aanwezig.

In een laatste fase -vermoedelijk bij de restauratiewerken, uitgevoerd in 1897- werd deze raamopening dichtgemetseld en werd de noordwestelijke muur een blinde gevel. Mogelijk gebeurde dit in dezelfde fase als de verkleining van enkele van de ramen in de achtergevel. De bouwsporen van deze aanpassing zijn ook nog steeds zichtbaar in de achtergevel. Niet alle ramen werden hierbij aangepast: enkel het meest noordelijke raam en mogelijk ook het aangrenzende raam vertoonde deze bouwsporen. Vermoedelijk werd het meest noordelijke raam op een gegeven moment tot beneden uitgekapt om er een deuropening van te maken, waarna het in deze laatste fase in zijn oorspronkelijk toestand werd hersteld.

4. SYNTHESE

Naar aanleiding van de geplande renovatie van de Sint-Annazaal in het Kortrijkse Begijnhof werd door het archeologisch projectbureau Ruben Willaert bvba van 21 augustus tot 12 september 2012 een archeologische opgraving uitgevoerd binnen het gebouw. Het onderzoeksgebied beperkte zich tot de 2 noordelijke traveeën van de Sint-Annazaal, aangezien de rest van het gebouw reeds onderkelderd was. Doel van het onderzoek was nagaan in hoeverre deze noordelijke zone ooit eveneens voorzien was van een kelder, of hiervan nog een vloerniveau was bewaard en waaruit de lagen onder de kelderruimtes bestonden. Er diende tevens onderzocht te worden of de resultaten uit dit onderzoek konden gelinkt worden aan de gekende historische gegevens.

Tijdens het onderzoek werd duidelijk dat de zone niet onderkelderd is geweest, maar dat er zich wel verschillende elkaar oversnijdende en overlappende fasen van bewoning bevonden. In totaal konden 7 grote fasen onderscheiden worden, waarvan 6 fasen als fasen van bewoning op het terrein kunnen geïnterpreteerd worden. Bij verschillende fasen konden nog enkele kleinere subfasen onderscheiden worden.

Tot de oudste aangetroffen sporen behoort waarschijnlijk een gedempte gracht, waarop de aangetroffen gebouwstructuren werden opgetrokken. Dit bevestigt wat gekend is uit de historische bronnen en wijst er op dat de reconstructietekening van de gracht op het kadasterplan enigszins moet aangepast worden. Op deze reconstructietekening werd de gracht immers volledig ten noorden van de Sint-Annazaal gesitueerd. De registratie van dit spoor beperkte zich echter tot enkele boringen, waardoor dit niet met zekerheid kan gesteld worden. Eventueel toekomstig onderzoek op aangrenzende percelen kan hierover meer uitsluitsel bieden.

Boven deze gracht kwamen verschillende fasen van bebouwing voor op het terrein, tussen (waarschijnlijk) de 1ste helft van de 15de eeuw en de 2de helft van de 17de eeuw, wanneer het huidige gebouw werd opgetrokken. Opvallend was dat niet alle fasen dezelfde oriëntatie vertoonden, wat een duidelijk verschil in percellering met zich meebrengt. De afwijkende oriëntatie van het gebouw uit fase 2 duidt er ook op dat het gebouw een op zich staande entiteit moet zijn geweest en geen onderdeel van een groter geheel aan woningen of andere gebouwen. Aangezien de terreinen bovenop de gracht dienst hebben gedaan als bleekweide vooraleer deze bebouwd werden, kan de vraag gesteld worden of enkele structuren uit fase 1 t.e.m. 3 (bv. de gootstructuur uit fase 1) met deze functie in verband kunnen gebracht worden. De aangetroffen restanten zijn echter te beperkt in bewaringstoestand en oppervlakte om hierover definitieve interpretaties te kunnen vooropstellen.

Opmerkelijk was ook de vaststelling dat de voorloper van de Sint-Annazaal of Grote Zaal, uit de bronnen bekend onder de naam 'Kleine Zaal' zich waarschijnlijk binnen het huidige gebouw bevond. Voordien werd immers steeds aangenomen dat deze Kleine Zaal zich naast de huidige Grote Zaal bevond.

Tegen deze Kleine Zaal werd een tweede gebouw aangebouwd, dat wellicht in noordwestelijke richting breder was dan het huidige gebouw. In deze fase vormde het gebouw immers de noordelijke begrenzing van het begijnhof – en van de stad. Het verdere verloop van dit gebouw kan eventueel in een latere fase onderzocht worden ter hoogte van het straatje dat momenteel ten noorden van de Sint-Annazaal loopt. Dit straatje ontstond toen het huidige bouwvolume werd opgetrokken. Door de uitbreiding van het begijnhof moest er voorzien worden in een betere circulatie binnen het terrein. Op basis van gelijkenissen met de nog bestaande huizen in

de rest van het begijnhof, op vlak van oppervlakte en structuur, o.a. door de aanwezigheid van een kleine ondiepe kelder, kan met vrij grote zekerheid gesteld worden dat dit gebouw eveneens een woning van begijnen betrof, die tegen de Kleine Zaal werd aangebouwd.

Binnen het huidige gebouw konden ook nog enkele verbouwingsfasen vastgesteld worden. Zo bevond er zich tegen de noordwestelijke gevel oorspronkelijk een grote haard, die later werd afgebroken om er een grote raam- of deuropening te voorzien, tot uiteindelijk de huidige blinde gevel ontstond.

Enerzijds hebben de gegevens de historische bronnen grotendeels bevestigd, anderzijds zijn er toch nieuwe inzichten m.b.t. het ontstaan en de evolutie van het Kortrijkse begijnhof. Er kon immers worden vastgesteld dat er zich veel meer bewoningsfasen op het terrein bevinden dan oorspronkelijk werd aangenomen. Enerzijds werden sporen aangetroffen van voor de ingebruikname van het terrein door het begijnhof, anderzijds werd een ongekennde bouwphase van begijnenhuisjes vastgesteld op deze locatie

5. BIBLIOGRAFIE

DEGROOTE K. 2008, Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw). Deel I. *Relicta monografieën 1*.

DEGROOTE K. 2008, Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw). Deel II: bijlagen. *Relicta monografieën 1*.

DESPRIET PH. 2001, Ontstaan en ontwikkeling van het Kortrijkse Begijnhof, *Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen*, Vol. 21 – Jg. 2001, Afl. 1, nr. 45.

VERHAEGHE F. & HILLEWAERT B. 1991, Bouwpotten in de oude Burgkerk. In: *De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern. Archo Brugge 2*, pp.182-193.